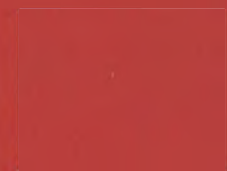

Sommerhuset - fødsel og opvækst

6. seminar, juni 1991

Dansk Byplanlaboratorium

Byplanhistoriske Noter 25

Indhold:

Forord	
Kirsten Andersen	3
Velkomst	
Edmund Hansen	5
1. En fritidshusejers bekendelser	
Axel Wisbom	7
2. En landliggers bekendelser	
Eigil Thrane	15
3. Hvad gik forud?	
Landstedet, landliggere, badepensioner, sommerhuse langs kysten.	
Charlotte Bøgh	19
4. Hvad gik forud?	
Sønderho på Fanø. De første sommerhuse på Vestkysten. Amtsrådets administration af sommerhusområderne.	
Jesper Termansen	29
5. Planlægningen	
Sommerhusbelgen i 60'erne og 70'erne. Den frie vækst. Stop for sommerhuse. Kystnære områder. Feriebyer og sommerlande.	
Bjørn Borgen Hasløv	35
6. Sommerhusene og lokalsamfundet	
Forholdet til sommerhusejere, lejere, pensionister, detailhandel, aktiviteter.	
Hans-Jørgen Olsen	41
7. En sommerhusudlejers synspunkter	
Hvem lejer sommerhuse, hvem udlejer? Krav til hus og beliggenhed. Sæson.	
Eigil Frost	45
8. Sommerhuset	
Nan Dahlkild	47
9. Morgendagen	
Berith Mavromatis	51
Afsluttende debat	56
Deltagerfortegnelse	59

Sommerhuset - fødsel og opvækst

6. seminar, juni 1991

Dansk Byplanlaboratorium

Byplanhistoriske Noter 25

"Sommerhuset - fødsel og opvækst"
Byplanhistorisk udvalgs 6. seminar, 1991.

Dansk Byplanlaboratorium, "Byplanhistoriske Noter", nr. 25.

Indlæg af:

Edmund Hansen, Axel Wisbom, Eigil Thrane, Charlotte Bøgh,
Jesper Termansen, Bjørn Borgen Hasløv, Hans-Jørgen Olsen,
Eigil Frost, Nan Dahlkild og Berith Mavromatis.

Udgivet af Dansk Byplanlaboratorium, 1992.
Copyright.

Redaktion og layout: Elith Juul Møller og Poul Strømstad.
Sats og repro: Sven Allan Jensens tegnestue, København ApS.

Tryk: Tutein & Koch, København

Seminaret er afholdt og hæftet trykt med støtte fra Margot og Thorvald Dreyers Fond.

ISSN 0900 - 3274 ISBN 87 - 87487 - 829

Dansk Byplanlaboratorium
Peder Skrams Gade 2B, 1054 København K
Telefon 33 13 72 81

Formålet med at udgive "Byplanhistoriske Noter" er at bidrage til belysningen af den danske byplanhistorie i vort århundrede. Det sker blandt andet ved, at planlæggere og andre, der har medvirket, med deres egne ord fortæller om den udvikling, de har deltaget i.

Noterne kan bestå af notater, erindringer eller beskrivelser af særlige emner eller begivenheder. Der er således ikke tale om egentlige historiske afhandlinger eller forskningsmæssige arbejder.

For hvert af de af udvalget afholdte seminarer om særlige planlægningsmæssige emner er der udsendt noter med gengivelse af indlæg og referat af drøftelser blandt seminardeltagerne.

Det er udvalgets håb, at disse "Byplanhistoriske Noter" vil inspirere til, at andre på samme måde vil berette om deres oplevelser og erfaringer og således bidrage til fremskaffelse af et nyttigt baggrundsmateriale for eventuel senere forskning - et materiale, som det ellers ville være vanskeligt at skaffe til veje.

FORORD

Byplanhistorisk udvalg valgte et aktuelt emne til dette års seminar. "Sommerhuset - fødsel og opvækst". Der deltog godt 30 indbudte byplanlæggere og forskere fra forskellige læreanstalter, universitetscentre og forskningsinstitutioner, amter og kommuner foruden udvalgets medlemmer.

Seminaret, der som de foregående år blev afholdt i Gl. Dok, kunne afholdes takket være velvillig støtte fra Margot og Thorvald Dreyers Fond.

Sommerhusområdernes skæbne er i dag meget usikker. Vil de blive helårsområder med pensionister efter lempelsen af sommerhusbestemmelserne i den nye planlov, eller vil de kunne anvendes konstruktivt i den turisme, man så gerne vil have mere af i Danmark? En ting er givet: Vore kyster tåler ikke at blive brugt til flere nye sommerhusområder. Resten af de kystnære områder må friholdes for bebyggelse.

Seminaret omfattede en række forberedte indlæg om sommerhusets historie. Først nogle bekendelser om, hvorfor man tager på landet om sommeren. Derefter et historisk tilbageblik for at afdække inspirationen til sommerhusbølgen, som satte ind i slutningen af 50'erne og 60'erne. Sommerhuset blev efter parcelhuset hver mands eje, og sommerhusområder bredte sig uplanlagt langs vore kyster. Først længe efter vågnede man op og fik sikret de kystnære områder gennem et landsplandirektiv.

Dagen sluttede med et causeri over sommerhuset i lysbilleder og et bud på morgendagen. Har vi lært af tidligere tiders planløshed og vil vi være i stand til at styre udviklingen, så sommerhusområderne kan blive et positivt tilskud til vores sommerliv?

I forbindelse med seminaret udkom Byplanhistorisk Note nr. 23 "Fra sommervilla til feriehytte" af Nan Dahlkild. Siden er udkommet endnu en note, nr. 24 "Da miljøet kom til byen" af Bent Flyvbjerg.

Byplanhistorisk udvalg har nu eksisteret i 10 år. Udvalget har udgivet 25 noter og har desuden optaget nogle få interviews på bånd, som opbevares i Dansk Byplanlaboratorium. Noterne er vidt forskellige, men afspejler alle forfatterens subjektive oplevelser inden for planlægningen. Udvalget agter at fortsætte udgivelsen af byplanhistoriske noter med det håb, at de en dag vil inspirere forskere og sagkyndige til at igangsætte egentlige forskningsopgaver om byplanhistoriske emner.

Kirsten Andersen

BYPLANHISTORISK UDVALGS 6. SEMINAR FREDAG DEN 7. JUNI 1991 I GAMMEL DOK

Sommerhuset - fødsel og opvækst

VELKOMST

ved udvalgets formand, arkitekt Edmund Hansen

På Byplanhistorisk udvalgs vegne byder jeg jer alle hjertelig velkommen til dette 6. seminar, som udvalget har planlagt, og som i år skal handle om udviklingen eller ændringen i fritidsanvendelsen, feriebebyggelser og sommerhusområder og deres forhold til lokal-samfundene.

Det er et stort emne, og helt til bunds i det regner vi slet ikke med at komme i dag. Men vi håber, at vi med de mange indlæg, vi har forberedt om emnets forskellige sider, får en interessant og også nyttig belysning af den mere og mere vigtige og væsentlige del af folks liv, hvor ferie og fritid for efterhånden alle spiller en stor rolle.

Vi er glade for, at det lykkedes inden seminaret at færdiggøre og trykke en ny note, som kan være en slags indgang til seminarets delemner, og som vi nu kan uddele til alle seminardelegerne. Noter, nr. 23 "Fra sommervilla til feriehytte", er udarbejdet af en af indlægsholderne i dag, lektor Nan Dahlkild, - og I kan glæde jer til at læse den! Tak for den, Nan!

Om vort arbejde i Byplanhistorisk udvalg kan jeg oplyse, at vi heldigvis har nok at tage fat på, og at det også stadig lykkes os at få os gjort "synlige" ved den fortsatte udsendelse af noter.

Siden i fjor har vi udsendt noter nr. 21, "Fingerplanen oplevet fra gulvet", skrevet af Sven Allan Jensen, nr. 22 med indlæggene fra vort 5. seminar den 8. juni i fjor om "Trafikken og byerne", som er blevet en ret omfattende note på mere end 100 sider, og endelig den allerede nævnte nr. 23, "Fra sommervilla til feriehytte".

Vi har stadig flere emner "på bedding", - et enkelt endda tæt på udsendelse, og vi kan glæde os over, at vi fortsat har den gode støtte fra Margot og Thorvald Dreyers Fond, som også er det økonomiske fundament for afholdelse af vore seminarer her i Gammel Dok.

Kirsten Andersen vil være ordstyrer i dag, og hun vil kort præsentere indlederne og iøvrigt holde styr på forsamlingen i dagens løb.

Som i fjor har vi også i år valgt mange, korte indlæg for at nå nogenlunde rundt i det mangesidede emne, som fritidsanvendelsen, ferieboligerne og sommerhusudviklingen må siges at være.

Som det er nævnt i oplægget, der er udsendt med indbydelsen til seminaret, kan man konstatere, at sommerhusferie er blevet en del af dansk kultur og tradition, og at det skandinaviske sommerhus afspejler en livsstil, som ikke findes andre steder i verden.

I 1940 var der i Nordsjælland 3.000 sommerhuse, og efter "sommerhus-bølgen" er tallet blevet 10 gange så stort, - og det har naturligvis medført en række problemer, som kræver løsninger, - problemer ikke kun for sommerhuskommunerne, men i det hele taget for det åbne land. Og i denne sammenhæng kan der også være grund til bekymring for den nu af Folketinget givne bemyndigelse til at tillade helårsbeboelse i sommerhusområderne for pensionister.

Spørgsmålet er måske også, om vi har nået toppunktet i sommerhusudviklingen, - om der er ved at danne sig et andet mønster for ferie- og fritidsudfoldelsen.

Ja, seminarets emne er omfattende og spændende, og vi håber på en god dag.

Og Kirsten Andersen vil nu sætte dagens drøftelser i gang!

VELKOMMEN TIL ALLE!

Kirsten Andersen: Jeg tror, vi kan se frem til en spændende dag. Personlig har jeg stor interesse i emnet som afdelingsleder for landskabsafdelingen i Frederiksborg Amt. Sommerhusene og sommerhusområderne har aktuel faglig interesse, og samtidig er emnet meget svagt belyst ud fra en historisk synsvinkel. Hvorfor har man netop sommerhuse i Skandinavien, for de er jo sjældne i de fleste andre lande? Og er det et tidsbegrænset fænomen? Sommerhusene er kommet til over en temmelig kort årrække. Vil interessen for dem dø hen igen - og hvad sker der da med sommerhusområderne?

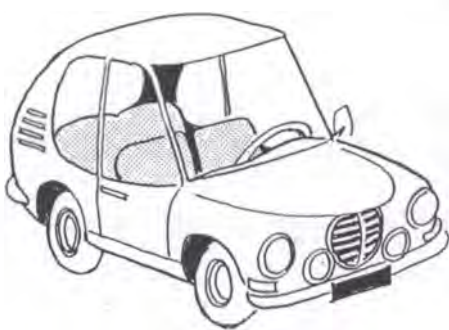
1. EN FRITIDSHUSEJERS BEKENDELSER

ved Axel Wisbom, tidl. formand for Fritidshusejernes Landsforening.

Det startede med en romantisk drøm om et lille hus ved strand og skov, langt fra storbyens larm og jag.

Som børn af byen havde vi begge et ønske om strand med sol og badning. Et sted hvor kræfterne kunne prøves og bruges, uden at være presset af andet end vor egen ambition.

Begge har vi job, der ikke kræver de store kraftudfoldelser, derfor ønskede vi et sted, hvor lidt sport, træfældning, brændesavning og kløvning kunne blandes med afslapning i en liggestol med en god bog og med solbadning på stranden.

Gennem årene er alle disse gøremål blevet rigeligt tilgodeset i ferier og på fridage.

En del af tingene foregår nok på en anden måde nu. Som årene er gået og alderen sætter tempoet ned, tages tingene lidt mere med ro, og flere hjælpemidler er anskaffet til at lette arbejdet både i køkkenet og på grunden.

I stedet for at bruge tog, bus og færge fik familien bil, og det betød nemmere og oftere besøg i fritidsboligen.

Huset

Det hele startede først i halvtredserne, hvor vi var ganske unge.

Købet af grunden skete dels for sparepenge og dels for penge givet som gave bl.a. til brylluppet.

Pengene til starten var for få til at købe eller bygge et hus, men lysten var der, til andet og mere end blot et telt.

Derfor blev biblioteket opsøgt for bøger om selvbyggerhuse. Det første hus blev på 61/4 m² - kvadratisk 2,5 x 2,5. To køjer blev indrettet, så den nederste var i siddehøjde og bygget som slagbænk dvs. med masser af plads til opbevaring.

Den øverste køje kunne slås ned som ryglæn for de siddende. Desuden var der klædeskab og køkkenbord - med runde hjørner og med flaskegasapparater. Gasflaskerne stod udenfor i et skab under det kombinerede arbejds- og køkkenbord.

Flagstang fik sommerhuset allerede det første år. Stangen skulle være tilvirket af et træ fra grunden. Det var småt med grantræer - derfor måtte det mest lige fyrretræ fældes, slibes og males. Flagstangen eksisterer endnu - 40 år har den foreløbigt holdt, men vi er på det andet flag og et utal af vimpler er slidt op.

Naboerne har mange gange skoset os for det lille hus med 11 mennesker til frokost og så det vajende Dannebrog.

Kravene vi stillede var ikke så store - vi var unge og kunne tage fat både med fantasi og hænder.

Senere kom der børn, og pladskravene steg. Vi var nødt til at finde en løsning enten ved at udvide eller købe større.

Vi løste problemet ved, at det første hus blev reduceret til gæstehytte, og et større hus - et stort efter forholdene i 1953 - på 24 m² blev bestilt hos et sommerhusbyggefirma i Søborg.

Huset kom kørende op på en lastvogn, en 6-cylindret Austin, der helt uimponeret kørte rundt med huset i det meget kuperede terræn. Huset blev sat nøjagtigt, hvor vi ville have det, og om aftenen flyttede vi ind.

Huset indeholdt en stue med soveplads til 2 voksne, et køkken og et kammer med 2 køjer til børnene samt et klædeskab 60 x 60 cm til 3 - 4 menneskers gangtøj.

Dette hus blev tilbygget flere gange og voksede dermed i takt med familiens vokseværk.

I tredserne stod vi for at skulle udvide igen for at få plads til hele familien, 2 voksne, 3 børn med legeskamre, bedstemødre og andre besøgende.

Desværre måtte der ikke bygges nyt eller udvides til mere end 50 m².

Tømrermesteren anbefalede da et hus parallelt med det gamle i en afstand af 2 1/2 m. Indrettet med 2 kamre og et kombineret bad og toilet.

I dag har huset med de sidste udvidelser en kombineret spise- og opholdsstue på ca. 28 m², et køkken og et soveværelse til os forældre.

Uderummet med de to huse blev efterhånden overdækket, derefter lukket med en væg med rude i ud mod vejen. Siden blev den anden ende lukket med en port til at aflåse.

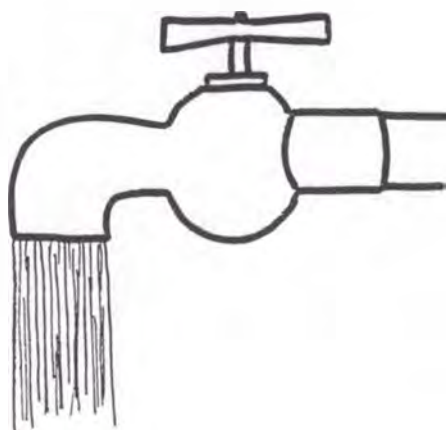
HVORFOR? Jo for som tiden er gået, er sommerhuset blevet udstyret med grej til at lette dagligdagen, omtrent som hvad vi er vant til hjemme.

Der skulle findes plads til en fryser, en lille vaskemaskine, regntøj, gummistøvler, legetøj etc.

Mange af disse ting skulle flyttes hver weekend og anbringes under lås og slå. Nu kan det blive stående, da det hele kan låses inde.

Nu hvor børnene er flyttet hjemmefra og selv har fået familie er huset stadig for lille, hvis vejret ikke er godt. I fint sommervejr, hvor alle også kan være ude, børnebørnene lege i sandkassen eller lege i gyngerne, kan det gå.

Vi har dog besluttet ikke at udvide mere, men klare os med det vi har.

Vand - el

At få drikkevand i starten var et problem, der skulle løses. Da Jagt-borg blev udstykket først i 40-erne måtte ejerne klare vasken og kaffen med vand fra gravede brønde. Da vi startede som grundejere først i halvtredserne var nogle fremsynede folk i Rørvig-området gået sammen om at etablere et lokalt vandværk. Vi blev kort tid efter købet af grunden i august 1950 medlemmer af Rørvig vandværk. Vi skulle altså ikke grave brønd, men vand skulle der bruges alligevel.

Bagboen havde heldigvis en brønd med vand og her fik vi de første år lov til at hente vand, indtil vandværket fik lagt de nødvendige ledninger og vi fik det nødvendige vand.

Nu kunne der så skaffes koldt rindende vand til alle formål - bortset fra påsken i frostvejr, hvor islaget i vandspanden først måtte slås i stykker, inden ansigtet kunne vaskes. Var vi ikke vågne, blev vi det hurtigt efter denne kolde douche.

Mange år gik der dog ikke før VVS-manden havde forlænget ledningen til køkkenet.

10 år senere kunne VVS-manden installere toilet og bruser og el-vandvarmere. Elkomfuret afløste flaskegassen, for nu havde grund-ejerforeningens medlemmer bestemt, at området skulle el-forsynes. Den flotte 24 liniers petroleumslampe blev nu til en antikvitæt. Køleskabet afløste den stang is, som mælkeemanden på sin lastvogn havde med til os hveranden dag. Den kunne lige klare to dage i is-skabet, inden det hele var vand.

Lokum

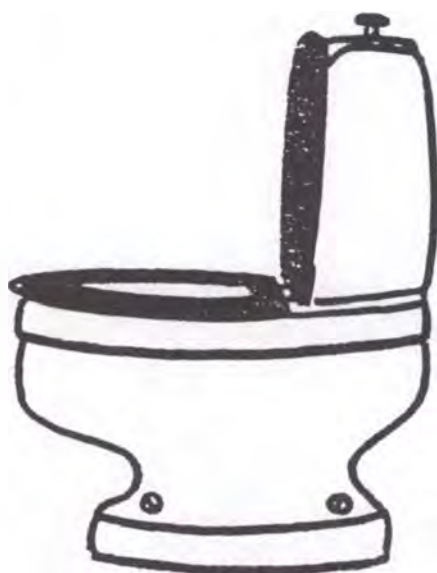
Årsagen til, at det gamle fritstående lokum blev erstattet af bad og toilet var den, at kommunen overtog renovationen dvs. kun dagre-
novationen.

Her havde vi siden starten som sommerhusejere fået tømt skralde-spanden 1 gang om ugen og lokumsspanden 2 gange om ugen for kun 35 kr. om året. Tømningsordningen var kollektiv, og grund-ejerforeningen brugte en del af kontingentet til betaling for denne ordning, således at vi kun selv betalte yderligere 10 kr. for at være med.

Natrenovationen ophørte, da kommunen overtog dagrenovationen OG TIL DEN TREDOBBELTE PRIS. Alternativet for os var da enten at indrette toilet med septictank og sivebrønd eller at grave ned. Efter nogen betænkningstid foretrak vi toilet med tilbehør. Så blev vi også fri for de underlige aftenlufter, hvis vi en sen natte-time sad ude og nød naturen og natmanden var ude på sin tur.

Transport

At komme frem og tilbage til sommerlandet kunne være besværligt, men en kollektiv ulovlig busrute med start i Valby og endestationer på Ellinge Lyng og i Rørvig blev etableret. Koncession lykkedes det aldrig at få til ruterne, og da det også er umuligt for HT og VT

at samarbejde, er det heller aldrig blevet til noget med en offentlig direkte rute Valby - Rørvig. Alternativer er der, idet der er hele to offentlige ruter at benytte, men ingen uden flere skift mellem tog og bus eller færge.

Drømmen

Drømmen om skov og strand er rigeligt blevet opfyldt med sommerhus i Nykøbing-Rørvig kommune.

I nærheden har vi en sandflugtplantage, der på alle årstider er en cykel- eller vandretur værd.

Mod nord har vi en af Danmarks fineste sandstrande - ren og bred og på flere måder børnevenlig.

For en børnefamilie er der et stykke fladvand, hvor de små børn kan lege i vandet og dermed vænne sig til det store, våde element.

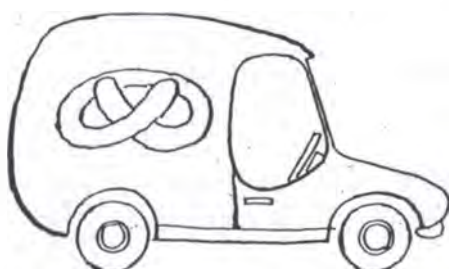
På selve sandstranden og det bagved liggende område er der plads til at lege på, og på alle årstider luft og udsyn til naturen og elementerne.

Intet er så dejligt som tre børn der en pragtfuld sommerdag bygger sandslotte og spiller bold. Det skulle da lige være en efterårsdag, hvor familien godt indpakket i regntøj og varme bluser nyder elementernes rasen fra toppen af en klit.

Jeg kunne da forresten også nævne cykelturene over dæmningen ved Hov vig. Stoppet, hvor madpakken og kikkerten tages frem. Lærken synger, svømmefuglene følges, når de dykker, svanerne starter og lander osv.

Jo - drømmen synes nok at være opfyldt også for arbejdets vedkommende.

Det som "godsejer" forår og efterår at gå rundt på grunden - en markvandring - for at bestemme, hvad skal fældes, beskæres og finde plads, hvor nye træer, buske og planter skal anbringes.

I dag fældes træerne med el-kædesav, men der var en gang, hvor øksen og skovsaven var værktøjet, når "skovhuggeren" bestemte snittet og dermed, hvor træet skulle falde.

Vi følte rigtigt, at kræfterne tog til med al den friske luft i lungerne og at ens træthed blev god og rigtig. Det gav en god søvn.

Vi føler os nær naturen, f.eks. giver fuglebrættet mange oplevelser og meget at se på. Egernet er kommet nærmere som tiden er gået. Er vi heldige kan vi betragte fasaner og dådyr på grunden, som regel dog kun et flygtigt øjeblik.

Hvis drømmen også betød, at det primitive blev sat i højsædet, så må vi melde hus forbi.

Skal det primitive opleves, må det være på en vildmarkstur til Nordkap eller en kanotur på de svenske søer og elve.

Med til at vedligeholde drømmen om livet på prærien var, som jeg tidligere har nævnt, vognmanden, der om morgenen kørte mælk rundt og havde en stang is med til os. Om eftermiddagen kom han og hjalp med at rydde træer og køre grenaffald væk.

Andre handlende, som fiskemanden og keramikeren kom også på besøg. Vi fik både købt noget og en god snak om livet og vore medmennesker i tilgift.

For ikke at tale om "postmanden", der lige skulle ha en tår kaffe. Disse små oplevelser i hverdagen er helt faldet bort med giganternes konkurrence på dagligvareområdet, Aldi, Netto, Suma, Prima og hvad de ellers kalder sig.

Ikke en gang keramikeren kommer mere. Vi må i vor bil tage rundturen til dem for at finde de fornyelser, vi ønsker.

Ferie på en anden måde

Selv om vi har haft sommerhus fra vi var helt unge, har der også været tid til rejser både i ind- og udland. Det er blevet til rejser både med bil, bus og fly.

Inden børnene blev så store, at vi syntes de kunne følge med til udlandet og også få noget ud af det, var jeg kolonileder i Sæby i tre år. Disse tre år gav os mulighed for fra et billigt udgangspunkt at efterforske hele Nordjylland.

I nogle af disse år lejede vi sommerhuset ud. Flere gange var det de samme lejere. Disse lejere blev så glade for området, at de senere købte en grund og byggede hus.

De senere år har vi ikke lejet eller lånt huset ud.

Efterhånden er der anskaffet så mange ting, der hjælper os i hverdagen og så mange ting, der betyder noget for os, at vi ville være kedde af, at de blev ødelagt ved forkert brug. Alternativet ville være at

flytte disse ting væk inden udlejningen, men det synes vi er besværligt, og vi aner såmænd heller ikke, hvor det skulle gemmes væk. Derfor nul lejere - nul lejeindtægt.
Men til gengæld så bruger vore børn jo så huset en del.

Forening

Som grundejer/husejer kan man ikke undgå at blive præsenteret for problemer ind imellem, der angår mere end ens egen grund og eget hus.

Skatterne - f.eks. sommerhusskatten som ikke eksisterer mere og grundskylden har vi altid syntes begge var for høje.

Beregningen af lejeværdi af egen bolig har vi altid syntes skete på et forkert grundlag. Disse ting har været diskuteret med byrådet - aldrig med stort udbytte - enten fordi byrådet ikke ville ændre på satserne eller også fordi, det ikke var deres bord.

Vejenes tilstand har været genstand for mange drøftelser på møder i foreningen.

Synspunkterne har været meget delte - lige fra at lade dem være, som de var - slidte skovveje - og så til at vi skulle have fine asfaltveje.

I tidens løb - efter mange diskussioner - har det sidste synspunkt sejret for de vejes vedkommende, der erfaringsmæssigt fungerer som overordnede veje.

De mindre befærdede veje fik da et gruslag, og det har de det fint med.

Indførelsen af elektricitet i området var også et stridspunkt i mange år.

Striden stod mellem den part, der ikke ville skæmme området med el-master, det var nok med telefonmasterne. Omsider sejrede dog den part, der ønskede barberingen hurtigt overstået og som heller ikke ønskede at bore hullerne til skruerne og boltene med håndkraft.

Heldigvis faldt indførelsen af NVEs elmaster sammen med, at KTAS gravede telefonkablerne ned i vejkanterne.

I disse år graver nu også NVE el-kablerne ned.

Mange ting har været og kan stadig diskuteres med byrådet og meget er blevet gennemført, som et resultat af disse samtaler.

Redningsposter med radiotelefon og andet udstyr ved strande. Toiletter passende steder ved strandene, der hvor der kommer mange mennesker.

Mange sager må drøftes mange gange for at finde en løsning.

Der kan være mange hensyn at tage. Vi vil godt have mange parkeringspladser i bykernen for at være nær, hvor tingene sker og nær ved de handlende. De næringsdrivende kan måske følge os langt, men som borgere og skatteydere, må der være en grænse.

De tomme parkeringspladser skal være til at holde ud at se på og at omgås, også når sommergæsterne, turisterne med flere er væk.

Dette er et eksempel på en sag, som måtte drøftes indgående, og hvor synspunkter måtte bøjes. Sådanne sager har der været mange af årene igennem, og heldigvis for begge parter er drøftelserne sket i en god atmosfære. Ingen er endnu blevet personlige uvenner eller fornærmede på nogen - følelser der vanskeliggør, ja måske umuliggør et samarbejde.

Kultur

Mange - ja rigtig mange fritidshusejere har benyttet de lokale kulturelle tilbud.

I mange år havde folkebiblioteket til huse i hyggelige lokaler - dejligt hus men under trange vilkår. Vore børn og vi har kunnet låne plakater til udsmykning, musikkassetter og bøger.

Nykøbing har også haft folk, der forstod, at der må underholdning til. Lokale folk gjorde Pakhuset til stedet, hvor vi mødte den kreative kultur: musik, skuespil, revy og malerier.

Nu er det hele samlet i et nyt stort og flot hus, som fritidshusejerne ønsker byen til lykke med.

Til det kulturelle hører også museerne i Odsherred - først og fremmest museet i Nykøbing. Mange dejlige skiftende udstillinger har vi set. Sidst har vi moret os over "ferie og fritid i halvtredserne": Der var så meget at genkende og fryde os over.

Fremtiden

Der tales meget om helårsbeboelse i sommerhusområderne. Som fritidshusejer går jeg ind for det i begrænset omfang.

I begrænset omfang og ikke helt afvisende, fordi nogle enkelte i et område kan have en præventiv virkning mod tyveri og hærværk.

Men også i begrænset omfang, fordi for mange i et område ville med deres krav få området til at ændre karakter.

Jeg ser nødtigt Jagtborg-området ændret til et parcelhuskvarter, som i Valby eller Hellerup.

Fortove - gadebelysning NEJ NEJ NEJ OG ATTER NEJ.

Men derfor kunne man da godt tænke sig noget større smidighed kommunerne imellem på de andre områder.

Som eksempel vil jeg tage en familie, som har været erhvervsaktive i mange år i hovedstadsområdet og nydt deres ferier og fridage i fritidshuset i Rørvig. Med alderen fulgte nogle skavanker, det blev svært at gå, og at køre bil kunne der ikke være tale om. Da de gamle i mellemtiden var blevet pensionerede betød det ikke så meget at skulle bruge de offentlige transportmidler. Det tager ganske vist lidt længere tid, men det er jo også for at opholde sig i fritidshuset i længere perioder. Konen er imidlertid i kørestol og har hjemmehjælp på hovedstadsadressen.

Ja, men det kan da ordnes ved sommerhuskommunens hjælp, således at den stiller personen og hovedstadskommunen betaler!!!

NEJ NEJ hvorfor være smidig og imødekommende, når det kan gøres besværligt efter paragrafferne????

Manden går da til købmanden alene - besværligt fordi bentøjet er blevet dårligere og også bange for at gå over Rørvigvej pga. tiltagende hurtig trafik, men hvad med alle de ferierende unge mennesker, der godt en to - tre timer kunne stå de ældre bi med at gå i byen, lidt rengøring osv. og tjene lidt håndører - NEJ NEJ nogle paragraffer stiller sig igen i vejen.

Lovene er da selvfølgelig lavet for at vi mennesker skal have det bedre og ikke dårligere. Derfor må disse love fortolkes på den mest positive måde os til gode.

ØNSKET er at bevare sommerhusområderne som kreative områder.

Vi tror stadig, der er et behov for denne form for udnyttelse af fritiden.

Vi tror også på, at der er brug for andre former end vor type fritids-hus, f.eks. luksussommerhuse til udlejning med sauna, swimming-pool m.m. men ikke de store hvor flere familier og mange mennesker skal være sammen samtidig.

Der er også behov for Dan-lande, vand-lande og feriebyer.

Men vi er stadig en gruppe, der foretrækker feriehuset det meste af tiden og så et enkelt besøg - en weekend eller en mindre ferie i et vandland.

Vi tror stadig, at feriehuset vil have kvaliteter, selv om det påstås, at nogle områder forslumrer og at de gror til.

Vi tror på, at en aktiv indsats fra grundejerforeningernes side kan få folk til at vedligeholde deres grunde bedre (forstpleje) og til at ofre lidt mere på husene. Vi ser ofte, at et generationsskifte betyder fornyelse på flere områder - både de unge og vi kræver lidt mere luksus, end da vi startede i 1950.

*Familien ankommer til Badepension He-
lenekilde i Tisvildeleje og modtages af
værtinden,
1989*

2. EN LANDLIGGERS BEKENDELSER

ved fhv. kontorchef Eigil Thrane, Kulturministeriet

Ordet "bekendelse", som indgår i titlen på dette indlæg, angiver jo noget personligt. Der er ikke tale om en afbalanceret redegørelse men om afdækning af en personlig feriemodel, som i al fald i den senere tid ikke er den almindelige.

Nemlig pensionatsferien.

For mit vedkommende begyndte det allerede før krigen med nogle sommerferier - først på Kullen - og dernæst på den jyske vestkyst, hvor der dengang var en række velbesøgte pensionater, blandt dem "Tannishus" pr. Tversted, nær Løkken og Lønstrup.

Vi var to ungarlevenner, befordringsmidlet var færge og motorcykel (ikke min men min vens, jeg sad bagpå, det kaldtes jo dengang "pige-kammeret").

Pensionatet lå nær stranden, værelserne var efter vor tids begreber primitive, hvidmalet seng, stol og bord + kurvestol og et enkelt badeværelse fandtes på gangen. Der spistes når gongongen kaldte på bestemte klokkeslet. Man sad dog ikke længere sidst i trediverne ved lange fællesborde men ved små borde, og var stuerne ikke just elegante - med f.eks. en af disse cirkelrunde sofaer anbragt midt i dagligstuen, prydet med en aspidistra på ryglænets samlende runde plade - så var til gengæld maden af en kvalitet, som vi i dag sjældent vil opleve. Hummere!

Der var mange pensionærer i sommerferietiden, også originale typer. Der var f.eks. en musikudøvende direktør, som havde lejet et fiskerhus i nærheden til sit flygel, mens han selv med kone og barn og barnepige boede på Tannishus. Kom trangten til at røre tangen-terne over ham, kørte han til fiskerhuset og blev der ofte i timevis.

*Pension Solvang i Fakse Ladeplads sidst
i 30'erne.*

Det var jo den vide, imponerende badestrand og landskabets store linier, man drog derover for at opleve.

Men jeg må bekende, at jeg siden har holdt mig til den sjællandske blidere natur. Først og fremmest Hornbæk, hvor jeg som dreng tilbragte alle skolesommerferierne i en morbrors sommerhus. Det lå meget smukt lige ved Østre Stejlebakke med udsigt til Kullen. Det havde han købt i 1914 for 6000 kr., men så var der også 4 værelser + stor veranda og køkken i stueetagen og 2 værelser ovenpå + kælder + et hundredårigt stråtekt ekstrahus, cykelskur og det nødvendige plus en stor have.

Fra besættelsesåret blev mit feriested "Hornbækhus", et pensionat - vel rettere en "hotelpension" - af en helt anden art end Tannishus.

Det var møbleret af snedkerfirmaet Fritz Henningsen, og der var både smukt og hyggeligt.

I spisesalen, der bl.a. var prydet af et maleri af Johannes Larsen (fugle naturligvis) indtog man de ikke overdådige men udmærkede måltider, hvor især middagen blev afviklet på en måde, som jeg ikke har oplevet noget andet sted.

Ved et smukt flisebeklædt (hollandsk) anretterbord stod direktør Johnsen i hvid kittel og øste suppen op, når gæsterne efter en triangel ringlen havde indtaget deres pladser og overstuepigen "Hertuginde af Windsor" og hendes 4 - 5 medhjælpere, alle i sort med hvide forklæder og kapper, var posteret på de strategisk rigtige steder i salen, for at alt kunne fungere effektivt og behageligt. - Kaffen indtoges enten i pejsestuen ud mod haven eller på første sal, hvor der var mange borde til gæsternes brug - og eftermiddagsteen indtog man, når vejret tillod det, i pergolaen langs plænen.

*En af de hyggelige dagligstuer på "Hele-
nekilde" med flere velmøblerede grupper
og en god, mindre bogsamling til rådigh-
ed for gæsterne.
1989*

Men man tænker måske, at det måtte være en dyr luksustilværelse - men det var slet ikke tilfældet. Man må huske, at bad og toilet dengang for snart 45 - 50 år siden ikke var noget, man ventede at have for sig selv i forbindelse med værelserne - heller ikke på et så udsøgt sted som Hornbækhus. Det fandtes på gangene.

Man kunne uden problemer drikke vand til maden - kander med denne gratis drik stod på bordene - og værelser med fuld pension kostede i 1940 og de nærmeste år 9 á 10 kr. om dagen, lidt mere for de bedste værelser i hovedbygningen. Der var 4 á 5 anneksvillaer knyttet til huset.

Selv en ung sekretær i Centraladministrationen kunne klare en 14-dages tid deroppe.

Som gift og familiefader prøvede vi også pensionatsferier og et hyggeligt et i Fakse Ladeplads (Solvang) - godt, familievenligt, særligt "hus" til spil, dans mv., egen strand, børnevenligt - men med børn måtte et sommerhus være at foretrække, mente især min kone. 4 - 5 års børn i specielt hr. Johnsens spisesal var ikke det ideelle.

Og det var da også rigtig rart at have et godt lille bjælkehus, selvfølgelig i Hornbæk, i en række år. Det var nok det rigtige for en familie på fire. Man var sig selv. Men når man havde helårshus med have nær hovedstaden, var der sådan set nok at gøre med een have og eet hus for en ikke alt for praktisk mand.

Her når vi frem til den erkendelse, som titlen på dette lille indlæg lægger op til:

Den smukke pension "Bondehuset" i Sørup ved Fredensborg, 1990

*Fra "Helenekilde"s terrasse er der vid udsigt over Kattegat.
1989*

Et godt gammeldags pensionat med hyggelige værtsfolk og først og fremmest med en dejlig beliggenhed og rimelige priser giver den mest afslappende ferie. Alt bliver der sørget for, man er fri for indkøb, madlavning, opvask, rengøring, reparationer, uventede gæster, terminsydelser, skatter og afgifter, to græsplæner at slå. Men hvor findes sådan nogen steder i dag?

Hornbækhus er forlængst blevet til kursusejendom for Danida, Solvang er købt af Tvind-skolerne, Tannishus eksisterer ikke som pensionat men nok som ferielejligheder, så man fornylig i aviserne.

Der er et godt pensionat - nu hotelpension - i Tisvildeleje (Helenekilde) og et i Hornbæk (Søbakkehus), også enkelte andre - og der er to refugier, hvor man kan blive rekreeret på bedste vis - men dels er priserne ikke længere noget, der ligner 9-10 kr. pr. døgn, dels er der grund nok til at frygte, at økonomien de få steder, der er tilbage, vil skramte mere og mere, for der kommer ikke så mange gæster selv i højsæsonen, og de der kommer kan ifølge deres dåbsattesters data ikke forventes at fortsætte i en længere række sæsoner.

Idag vil folk rejse i ferierne eller de camperer eller lejer eller ejer sommerhus. Hotellerne er især for Dmark- og dollarturister. Den almindelige dansker kan vælge en folkeferie, nogle et firmasommerhus, time-share, og nu i den seneste tid Danland og Vandland og hvad disse natur- og miljøødelæggende nyskabelser (bl.a. i Tisvildeleje og Rågeleje) nu hedder.

Aktiviteter, arrangementer, badning og bajere skal være dagligdagen i ferieland!

Ja - her taler Jeronimus.

Men en Jeronimus, som holder af den danske natur, af stilhed i skovene, hvor fuglesangen ikke overdøves af transistorradioerne, af en strand, hvor der ikke kører biler, og hvor bølgeslaget og mågernes skrig er det dominerende lydlige billede.

Ferie bør være opladning og rekreation. Ikke dyrehavsbakke og massetilstedeværelse på nogle få steder midt i den skønneste natur.

Sidde i en pensionatshave - måske med udsigt over havet - eller på en lys veranda, læse, gå ture, bade, få alle måltider serveret i selskab med ikke for mange men venlige mennesker, det er det rigtige feriepensionatsliv. Sådan skal det være!

3. HVAD GIK FORUD?

Landstedet, landliggere, badepensioner, sommerhuse langs kysten

ved etnolog, mag.art. Charlotte Bøgh

Hvad gik forud?

Sommerboliger på landet - men landet behøvede ikke ligge længere væk end Gl. Kongevej eller Frederiksberg Allé. Det var snarere et spørgsmål om, at familien havde tid og råd til at holde ferie eller ligge på landet, som man sagde. Og feriebegrebet havde en snæver betydning. I Store Nordiske Konversationsleksikon fra 1917 kan man læse: "Ferie (Af latin Feriæ) egentlig helligdage, fritid i vor tid forstås ved Ferie oftest hviledagene i skolen eller fra embeds- og kaldspligter." - Ferie var med andre ord kun forbeholdt skolebørn og tjenestemænd i højere stillinger, altså en meget lille del af den voksne befolkning - højst et par procent. Det er netop hos det bedre borgerskab - universitetslærere, militærfolk, advokater og læger man finder de første landliggere og senere sommervillaejere.

I løbet af 1920'erne fik de fleste funktionærer og tjenestemænd adgang til at holde en årlig ferie med løn. Og lidt efter lidt fik arbejderne ifølge deres overenskomster også ret til mindst 6 dages ferie med løn. I april 1938 gennemførtes en egentlig lovgivning om ferie både for privat og offentligt ansatte. Grundlaget for ferieberegningen var en dags ferie for hver 1 måneds fuld beskæftigelse, hvilket jo vil sige 12 fridage årligt med en godtgørelse på 4% af arbejds lønnen. Alle lønmodtagere havde da mulighed for at holde ferie, og især i disse år ekspanderede de billige feriemuligheder - vandrehjem og campingferie for de unge, små sommerhuse af træ uden vand og wc til børnefamilierne og pensionater for de enlige tanter.

*Fiskerfamilie på stranden i Hornbæk ca. 1890. Det folkloristiske islæt vandt genklang hos guldaldermalerne.
Foto: 1890 Vienna de Lima*

Landstedet var forløberen for sommerhuset.

I 1700-tallet var det stort set kun adelige, som frit kunne disponere over deres egen tid, og rejse hvorhen de ville. I vintermånederne boede kongen og adelen i København for at nyde selskabslivet og de mange finkulturelle tilbud. I sommermånederne rejste de fleste ud til deres slotte og herregårde. De kongelige flyttede ud til de smukke og fredelige områder nord for København - Sorgenfri slot, Fredensborg slot og Frederiksborg.

Højborgerskabet fulgte 100 år senere i adelens spor, men kun de mest velhavende inden for handel, centraladministration og regering. Højborgerskabet valgte at bo i den umiddelbare nærhed af København svarende til 1/2 - 1 1/2 times kørsel i char-a-banc. Endnu havde de hvide strande og den barske natur ingen tiltrækning. Man søgte de blide idyller ved søer og skovkanter, hvor adelen også havde slået sig ned. Eksempler herpå er Sofienholm, Aldershvile og Marienborg. Øresundskysten fra Hellerup og videre mod nord blev også estimeret i midten af 1800-tallet. Man byggede ikke ved

strandkanten, men lidt tilbagetrukket så man kunne skue ud over terrænet til skov, vand og bølgende kornmarker. Eksempler herpå er landstederne Blidah og Øregård i Hellerup, samt Sølyst og Hvidøre i Klampenborg. Når landstedet erhvervedes, købte man nye møbler, som afspejlede velstand. Her stillede man ikke vinterboligens udrangerede møbler endsige købte tarvelige møbler.

Det er karakteristisk, at man først anskaffede et landsted, når manden stod på toppen af sin karriere. Hele husstanden boede på landstedet i sommerhalvåret, men man kan ikke tale om ferie i egentlig forstand, da husstandens medlemmer udførte de samme pligter sommer og vinter. Husstanden var ofte stor med forældre, 4 - 5 børn, et par gamle tanter, barnepige, lærerinde, kokkepige, tjenestepiger, staldkarl og gartner.

Vinterboligen opfyldte de primære behov og landstedet de sekundære. Landstedets funktion var såvel en kompensation for familiens indestængte liv i byen som en komplettering af familiens økonomiske værdier. I denne fase af livscyklens havde ægteparret som regel et par små og et par halvstore børn. Ikke mindst for børnenes skyld prioriteredes et fast opholdssted på landet højt, da man kendte til lysets og luftens helsebringende virkning allerede i midten af 1800-tallet.

Forlagsboghandler Eiler Hagerup lejede sig ind i sommeren 1890 hos fisker Nicolaj Hansen i Skotterup og de følgende 5 år. De indrettede huset med deres egne møbler og anlagde en pyntelig have. Foto: Eiler Hagerup 1890.

Allerede i 1844 blev den første vandkur- brønd- og søbadeanstalt i Klampenborg bygget. Det var oprindelig meningen, at patienterne skulle drikke vand og spadsere i anlægget og hvile, men hurtigt kom der musik, dans og fornemme restauranter og caféer, for det er ikke så fornøjeligt at leve asketisk - og det er trods alt begrænset hvad folk kan betale for et glas vand.

I 1880'erne satsede man på kuranlæg rundt om i landet, og da var patientgrundlaget af velnærede grosserere og blodfattige frøkener stort nok til at holde liv i de kostbare anstalter i Silkeborg, Sæby og Marienlyst. Havbadene fik også en central placering i kurlivet. De første badhoteller blev opført i Søndervig og Blokhuse i 1884. I 1895 fik Løkken et badhotel, og i 1899 blev "Skagen Badhotel" bygget for det kræsne og velhavende publikum.

1901 købte Eiler Hagerup et idyllisk husmandssted "Strandhytten" i Bakkebølle. Huset blev snart for lille til familien, og i 1910 stod den nye "Strandhytte" færdig. Foto: Eiler Hagerup 1910

Kunstnerne blev på sin vis også katalysatorer for ferie- og landliggerlivet. Efter Danmarks nederlag i 1864 var åndslivet præget af nationalromantik og nationalisme. Denne bevægelse var ikke blot en flugt fra internationale normer mod en national kulturarv, det var også en søgen efter den uspolerede natur og det uspolerede menneske. Kunstnerne søgte ud til de små lokalsamfund, hvor folk levede et nøjsomt liv og stadig gik i egnsdragter. Sådanne steder fandt kunstnerne på Rømø, Fanø og Dragør, men også fiskerlejerne havde den ønskede lokalkolorit.

Ved valg af feriemål søgte de første landliggere at kombinere det rekreative med det oplysende. - En officersdatter skriver om sin første ferie i 1884: "Hvert forår var far på rekognoscering og fandt,

Familien Hagerup på rotur med venner i 1892. Om søndagen kunne man leje fiskernes både for 1,50 kr om søndagen, og det blev populært blandt landliggerne at tage på fisketur.

Foto: Eiler Hagerup 1892

hvor vi skulle tilbringe skoleferierne. Vi skulle kende vort land og landlige forhold og jævne forhold, og så påskønne hjemmet. Vi skulle leve sammen i frisk luft".

Omkring 1870 kom de første kunstnere til Hornbæk. Det var kunstmalerne Viggo Johansen, P.S. Krøyer, Frants Henningsen, Bernhard Middelboe, Kristian Zahrtmann og Holger Røed. Alle var i begyndelsen af 20'erne på nær Kristian Zahrtmann. Denne ungdommelige flok indlogerede sig på kroen. Senere samme år fulgte Holger Drachmann. Disse kunstneres beskrivelser af Hornbæk og deres omfattende produktion af skitser, akvareller og oliemalerier samt digte og noveller gjorde med et slag stedet kendt.

I de følgende år kom kunstnerne igen, og med sig havde de andre kunstnere, familie og bekendte, som med egne øjne ønskede at se de steder, som de havde læst om eller set på kunstudstillingerne.

Få år senere fandt kunstnerne, at Hornbæks særpræg var helt spoleret af landligere. I vinteren 1891 havde P.S. Krøyer lånt marine-maleren Carl Lochers hus i Hornbæk. "Hornbæk er et smukt Sted, men om Sommeren er her desværre ikke mere til at være for Badegæster", skrev han.

Landliggerenes antal i Hornbæk var dog intet imod, hvad det senere skulle blive. Da jernbanen mellem Helsingør og Hornbæk åbnede i 1906, kom der i sommermånederne mere end 1.000 rejsende pr. dag. Fra juni til august var det samlede antal rejsende 117.557.

Kunstnerne søgte nye uspolerede steder og fandt blandt andet Skagen. Efter få års forløb fulgte højborgerskabet også trop dér, og Skagen blev allerede omkring århundredskiftet et populært bade-sted.

Den sommerbolig landliggerne lejede, var som regel de lokale beboeres egne dagligværelser, som var fuldt møbleret efter deres behov. For de mere forvante københavnere var møbleringen yderst mangelfuld, og derfor tog de mange ting med sig fra byen. De lokale flyttede i sommertiden ud i udhuse, skure eller op på lofterne, medens byboerne nød landlivets glæder omgivet af de lokales ting. De lokale affandt sig gerne med de yderst primitive forhold, fordi udlejningen gav en kærkommen kontant ekstraindkomst.

Landliggerne medbragte deres egne senge og sengetøj, i hvert fald til børnene, for værterne havde sædvanligvis ikke andet end det, de selv brugte. Det var obligatorisk at tage potteplanter med hjemmefra, for at de kunne rekreere sig i den fri natur.

I 1908 lejede grosserer Asmussen og familie sig ind i Tårnbæk for en måned. Værtsfolkene flyttede på loftet, og familien fik overladt en pæn spisestue og to soveværelser, hvor svigermøderne fik det ene og det unge ægtepar og spædbarnet det andet. Deres tjeneste-

Hofjuveler Laurits Berth slapper af, mens hustruen læser i en bog. De sidder i den lejede sommerbolig, men har selv medbragt møbler.

Foto: Familien Berth 1896

Pension "Bretagne" ved Hornbæk sø ca. 1910.

Postkort

pige sov i udhuset. Foran huset fandtes en plæne, hvor den lille kunne stå i sin barnevogn. Der var ikke badeværelse eller indlagt vand, så al vask måtte foregå i køkkenet. Om forholdene beretter den unge frue: "Dengang havde man altid en hoben bleer, jeg opholdt mig så meget i soveværelset og ordnede bleer og undertøj, og svigermor sad dér og skældte bare ud, kan man godt sige: "Hvad har du gjort i dag, så meget som der kan ligge på min flade hånd." Jeg syntes, jeg havde nok, når jeg ammede ham. Det var så svært, han bed hul i vorterne, og jeg fik helvedesstiften sat på af lægen for at læge det. Jeg havde det faktisk svært. Den unge pige lavede mad, hvis ikke svigermor gik ude i køkkenet og lavede om og bestemte, og kritiserede vel altid bordet. Jeg havde jo ansvaret for det".

De trange boligforhold bevirkede, at der ikke var mulighed for større selskabelighed eller overnattende gæster fra byen. Nogle landliggerkvinder orkede ikke at tage nærmere kontakt op med andre familier, fordi de mange gøremål i ferieboligen og børnenes pasning tog al tid og energi.

Fra fiskerleje til badested

Omkring århundredskiftet skete der lidt efter lidt en social graduering af de forskellige fiskerlejer. Det blev f.eks. finere og mere mondænt at holde ferie i Hornbæk, Skagen og Løkken end i Dragør og Faxe Ladeplads.

Hornbæk var det første sted i landet, hvor der blev udstykket grunde til sommerhusbebyggelse i moderne forstand, hvilket skete i 1893 på nogle lyngbevoksede arealer vest for fiskerlejet. Samtidig blev den gamle kro ombygget til badehotel, og der blev bygget et par hoteller og pensionater.

De mange sommergæster bevirkede, at forretningslivet blev betydelig udbygget, og der kom konditori, apotek, modeforretning, telefoncentral og bank. Disse forretninger placeredes på begge sider af Strandvejen, som i løbet af de følgende år kom til at udgøre en sammenhængende række af forretninger. Det blev til byens hovedgade. Der blev bygget flere huse til de lokale i en halvcirkel om det gamle fiskerleje. Disse nye huse var større end de gamle og blev udnyttet i begge etager.

Hornbæks første badehoteller

Omkring år 1900 havde Hornbæk fire hoteller samt en nerveklínik, hvor velhavende københavnere tog ophold for kortere eller længere perioder. Imellem 1901 og 1906 var både P.S. Krøyer og Holger Drachmann patienter dér. Klinikken lå lidt tilbagetrukket på en skrænt ved Hornbæk sø.

"Hornbæk Badehotel og Kro" lå midt i fiskerlejet helt nede ved havnen. Gæsterne talte foruden en blandet kreds af københavnske borgere både tyskere og svenskere. Hotellets saloner blev inddelt i

Hornbæk "Badehotel og kro" 1904.

Postkort

Hoflæge Fengers datter, Karen læser i dagligstuen i sommervillaen på Kystvej i Hornbæk. Tekstilerne er hjemmenvævet i almestil, og naturens vilde blomster er kommet ind i stuen.

Foto: Hoflæge Fenger 1913

flere forskellige typer. Det inderste rum med røde plysmøbler og marmoropsatser var forbeholdt den mest velhavende del af inderkredsen. De lokale kom aldrig i danselokalerne eller i restauranten. Hvis de lokale mænd skulle have sig en dram, gik de på "Kælderstuen" - en beværtning med billard, som lå i tilknytning til hotellet.

"Hotel Trouville" lå på Kystvej i sommervillaområdet og var det mest eksklusive sted. Det blev foretrukket af et lidt ældre, yderst agtværdigt publikum, der kom igen år efter år. Omkring 1. verdenskrig blev hotellet moderniseret og tiltrak også de yngre aldersgrupper.

I 1910 var der 12 badhoteller og pensionater at vælge imellem i Hornbæk, og i de følgende 10 - 15 år blev de gamle hoteller udbygget, og stadig nye hoteller kom til.

Hornbæks første sommervillaer

I 1890'erne fik den lokale befolkning tilbudt at købe de sandede, lyngbevoksede arealer vest for fiskerlejet. Prisen var 1 kr. pr. kvadratalen, hvilket de lokale anså for dyrt, da de ikke rigtig vidste, hvad disse ufrugtbare arealer skulle bruges til. Overretsprokurator Harald C. Plockross fik den idé at købe hele arealet, med udstykning til sommerhusbebyggelse for øje. Han lod arkitekt Andreas Clemmensen tegne nogle forskellige huse i italiensk landlig stil. Husene blev primært solgt til Plockross' nære slægtninge og forretningsforbindelser. Det var således en meget snæver kreds af velhavende akademikere og kunstnere, der blev de første beboere.

Landliggerne havde mange indbyrdes kontakter, men de opholdt sig mest i sommervillaområdet og kom kun sporadisk i kontakt med de lokale, og det var da oftest handlende og håndværkere. Hvis der opstod et akut boligbehov, lejede de ekstra værelser hos de lokale, for husene var trods alt ikke så store, at der var plads til flere liggende gæster. Familien Fenger lejede f.eks. værelser i en ret stor nybygget villa, "California", som ejedes af en yngre skipperkone, Sofie Poulsen Pii, der lige var blevet enke med seks småbørn. Ved at leje værelser ud, var hun nogenlunde i stand til at klare sig selv. I folketællingen 1901 er hun opført som den eneste i fiskerlejet, der udelukkende levede af udlejning, de øvrige lokale har blot haft udlejning som bierhverv.

På visit hos slægtninge

De første 20 - 25 villaejere var næsten alle i slægt med hinanden eller kendte hinanden via mændenes erhverv. Så snart man bevægede sig uden for haven, traf man bekendte, slægtninge eller naboer. Man nikkede venligt eller standsede for at få en lille sludder om Hornbæks eller den store verdens begivenheder. Ved havnen eller på hovedgaden mødtes villaejerne, og medens de ventede på at blive ekspederet, snakkede man om madpriser, familieanliggender eller viderebragte hilsner til fælles kendte: "Der gik næppe en dag, uden at man så hinanden til spadsere-, fod-, eller cykelture el-

Badende herrer ved Vesterhavet ca. 1900.

Villa "Ama" på Kystvej i Hornbæk blev bygget 1894. Husets nordfacade, som vender mod havet. Huset blev efter overtagelsen udvidet med en tredjedel.
Foto: Korngrosserer Johan Rasmussen 1917

ler på stranden ved solnedgangstide, eller man mødtes under indkøb i byen. Man kunne tænke sig, at det måtte blive en meget urolig tilværelse, men det var det slet ikke".

Det blev anset for god tone i borgerlige familier, at man var godgørende over for mindrebemidlede. Om sommeren gav det sig udslag i, at man ofte inviterede ældre tanter, enlige kollegaer og forhenværende ældre tjenestefolk samt børnenes kammerater på ferieophold: "Ikke sjældent kom en slægtning, en kammerat, en ven eller veninde på besøg, det kunne være en weekend eller længere, ikke sjældent en, man syntes trængte til ro og frisk luft og venlig omgang. Så rykkede man sammen i stuerne og fik skaffet plads, eller der skaffedes plads i de to andre familievillaer. Feriebørn har vi vist ikke haft, men vi havde undertiden en halvvoksen pige med, som tog sig af at børste fodtøj, gå byærinder o.l."

Hvem får hus?

Flere og flere erhvervede egen sommerbolig, når de først havde prøvet at ligge på landet et par sæsoner enten på hotel eller hos lokale beboere rundt om i fiskerlejerne. Samtidig blev kredsen af dem, der havde råd til at holde ferie, stadig større.

Højborgerskabet var selvsupplerende. Når deres børn havde fået akademiske uddannelser, embede og havde stiftet familie og hjem, var et af deres mål også at erhverve en sommervilla og helst i samme område, hvor forældrene i forvejen havde hus. Det feriemønster, som var skabt i deres barndom, ønskede den unge generation at videreføre.

1. verdenskrig bevirkede, at mange handelsfolk hurtigt kom til penge, og det nye handelsborgerskab købte gerne hus i de områder, hvor højborgerskabet havde slået sig ned. Gullashbaronerne kom fra håndværkere eller småhandlende, og når de havde fri, ønskede de ikke at grave kartofler eller snedkerere.

Hvis en familie var i tvivl om, hvorvidt de skulle erhverve sommerbolig eller ej, kunne de hente gode råd i Emma Gads: Takt og Tone:

"Hvis Dagliglivets stille Hygge ligger for Dem, og De sætter Pris paa i Stilhed at gaa og nusle i Deres Have og har nok i Omgangen med Planter og Dyr, skab Dem da et Sommerhjem. Er De derimod rejselysten og selskabelig af Gemyt, trænger til Forandring, til at stifte Bekendtskaber, have Mennesker om Dem, klæde Dem stilfuldt, da vil skiftende Badehoteller og Pensionater være langt at foretrække for Dem. Livet Aar efter Aar paa en lille Villa med en begrænset Have forekommer Mange ulideligt, kedeligt og ensformigt.

Men een Ting maa staa Dem klart: Hvis De har Børn, vil det være uendeligt meget bedre og lykkeligere for dem at have et Sommerhjem, som de regner for deres eget. De gode og kære Minder fra Barndommen samler sig sjældent om en lejet Bylejlighed, men med

Husherren Johan Rasmussen overvåger hvidtning af sommervillaen sammen med familien.
Foto: Korngrosserer Johan Rasmussen 1917

Christine Asmussen holder øje med børnebørnene ved Hornbæk Strand.

Foto: Korngrosserer Johan Rasmussen 1917

saa meget større Trofasthed kan de dvæle ved et landligt Hjem, om det saa blot er en straatækt Hytte."

Der var mange argumenter for og imod erhvervelsen af et sommerhus, men en ting var klar. Det var en sikker pengeanbringelse, som siden hen kunne realiseres, hvis der var behov.

Martin Nyrop var den første danske arkitekt, der fik øje for, at man meget let kunne komme til at ødelægge naturen og miljøet. Hans elever gjorde et stort arbejde for at harmonisere sommerhusene til den lokale byggestil, og deres huse blev grundmurede, hvidkalkede og havde stråtag. Dragehovederne på vindskederne og blomsterne på skodderne blev små og diskrete. Der blev bygget et par huse i Hornbæk, hvor farvevalget var naturens egen, og stilen harmoniseret til den lokale byggetradition.

Inden for de akademiske kredse var der et ønske om at leve mere i pagt med den barskere natur, for dem var Hornbæks sommerland blevet for mondænt og velfriseret. Derfor valgte nogle Tisvilde og omegn, hvor der endnu kun var lyngklædte bakker og lav kratbevoksning.

Familierne, der slog sig ned i Tisvilde, ønskede ikke at omdanne den oprindelige natur, men derimod at beskytte lyngbakkerne og fyrrekrattene.

Det blev attraktivt at få naturgrund. Husene blev spredt over et meget stort areal, hvorved naturen i al væsentlighed ikke forringedes, og husene blev bygget af træ og fik stråtag. Denne mere nænsomme udstykning fandt sted i årene omkring 1. verdenskrig.

Allerede i 1919 var antallet af sommerhuse så stort, at de førende arkitekter kom med advarende røster om at sikre de endnu fri kyststrækninger mod grim og planløs bebyggelse. De huse, der blev bygget i perioden 1910 - 1920, var væsentligt mindre end de tidligere sommervillaer. Det var ikke kun et spørgsmål om økonomi, men også et spørgsmål om valg af livsstil.

Ved landophold var der to tendenser, der i denne periode gjorde sig gældende. Nogle ville have en sommerbolig, hvor man kunne leve på samme måde som i byen om vinteren, livsstilen og omgangskredsen forblev den samme, blot blev de fysiske rammer flyttet. Disse villaejere fik de samme moderne faciliteter som i vinterboligen, f.eks. centralvarme, el, indlagt vand og gas. Telefonen blev navlestrengen, der holdt landliggerne i kontakt med familie og venner i byen, hvis de da ikke også ønskede at have mange venner og bekendte omkring sig i sommerboligen. Denne livsstil krævede en stor sommerbolig. Andre ønskede at leve afsondret fra civilisationen i pagt med naturen, kun omgivet af den nærmeste familie. Til denne enkle og puritanske livsstil behøvedes kun en uprætentiøs sommerbolig.

Johan Asmussen spiller tennis med sin hustru Käthe 1918. Sportstøjet lignede til forveksling det almindelige dagligtøj.
Foto: Familien Asmussen 1918

Villa Ama

Korngrosserer Johan Asmussen blev gift med Käthe Schumacher i 1908, han var da 39 år, og hun var 23 år. Ægteparret boede først i nogle herskabelige lejligheder i København, men købte i 1914 en stor villa i Rosenvænget på Østerbro. Somrene tilbragtes i Tårbæk, Rungsted, Liseleje og Hornbæk, først som lejere hos lokale - siden på hoteller.

Johan Asmussen tjente i disse år mange penge, og øverst på ønskelisten stod en stor sommervilla. Da de i forvejen kendte Hornbæk, købte de en af de store italienske villaer på Kystvej, da den var til salg for 35.000 kr. Til sammenligning kan nævnes, at en arbejders gennemsnitsløn på dette tidspunkt var 1.406 kr. årligt.

Familien havde mange penge til fri disposition. Ved overtagelsen af huset fik man entreret med lokale håndværkere, der skulle bygge om, og det i forvejen store hus blev udvidet med 1/3. Johan Asmussen havde de klassiske landsteder i tankerne, da huset skulle ændres, og han ønskede blandt andet en stor pompøs hovedtrappe midt på husets forside, en såkaldt "Freitrappe". Den førte ind til en hal, der blev dekoreret med klassiske motiver.

Allerede samme år fik man indlagt vand og wc samt centralvarme og elektricitet. Ved huset fandtes et gammeldags vaskehus med gruekedel. Det blev moderniseret, og der blev indlagt vand. I sommervillaen fik man fuldstændig samme faciliteter som i vintervillaen.

Alt blev nyindkøbt til villaen lige fra møbler til sengelinned og køkkengrej. Familien ville have et fuldstændigt sæt af alting både i vintervillaen og i sommervillaen. Næsten alt, hvad man erhvervede til sommervillaen, blev købt i København. Det var ikke småting, der skulle transporteres til Hornbæk det første år. De første ting blev sejlet dertil af skipper Kuhlmann fra Hornbæk, og det måtte ske af flere omgange. Der var mange store kufferter og kasser samt baljer med palmer, selv levende høns blev afhentet i store kasser.

Familien Asmussens husstand var efterhånden på 17 personer, når alle var samlet. Det krævede organisering at holde rede på alt og købe ind, for man havde dobbelt husførelse, da manden blev i villaen i Rosenvænget i København.

For fru Asmussen var det en utrolig anstrengende tid: "Der var en sommer, hvor jeg ikke kom til stranden en eneste dag, og da brød jeg fuldstændig sammen, da jeg så den bil holde dér, som skulle køre os hjem. Som sagt 17 senge i gang ... Og hele det store spisebord ...". Husmoderen var på en ensom post, fordi hun måtte tage alle beslutninger alene i sommervillaen. Manden stræbte efter at holde en måneds ferie, men blev ofte afbrudt af forretningsrejser.

Mange villaejere tog det for givet, at stranden og den omgrænsende

Charlotte Aaen på Sæby Strand 1919.
Den mørkeblå kjole var traditionel bade-
dragt på dette tidspunkt, hvorimod den
sribede uldne var lidt fræk og pikant.
Foto: Familien Aaen 1919

Tandlæge Bækgård på stranden ved Løn-
strup 1925.
Foto: Familien Bækgård 1925

plantage tilhørte dem, fordi de i en årrække var de eneste, som færdes dér. De lokale kom sjældent på de kanter, og derfor blev villaerne noget fortørnede, da de andre sommergæster også ville nyde godt af stranden: "Pludselig om søndagen sad en hel familie dér. "Hva' be' har"" - på vores strand. Næ, - det var skam ikke vores strand, de havde lov til det de folk. Da begyndte det først, det at folk lå ved stranden". Men i haverne kunne villaerne være i fred, og tæt ved huset samledes familien i en lækrog.

I 1920'erne undergik fritidslivet store ændringer og for de unge var hvile, havbade, spadsereture og stille fritidssysler ikke nok. I denne periode fik ferielivet en mere aktiv form, hvor sportsprægede aktiviteter og forlystelsesbetonet adspredelse blev foretrukket. Borger-skabets sportsaktiviteter var præget af individuelle præstationer, men med de nye sportsgrene blev det tillige mere konkurrencebetonet.

1920'erne blev kaldt de "brølende 20'ere", men det var kun en realitet for en meget lille kreds af den yngre ekstravagante del af borger-skabet. Disse unge oplevede friere forhold og en mere sorgløs tid end de fleste andre unge på dette tidspunkt, især, hvis de samtidig opfyldte forældrenes forventninger og fik solide, helst akademiske uddannelser og giftede sig inden for kredsen. De fik mange materielle goder, de unge mænd fik f.eks. sportsvogne. På dette tidspunkt var det ret ekstraordinært at eje bil. Bilen blev et status-symbol, og denne materielle rigdom kunne godt hjælpe med til at skubbe ejermændene et trin op ad den sociale rangstige. I hvert fald var bilen god lokkemad, hvis en ung mand skulle have fat på en ung dame. Hvilken ung dame havde ikke drømme om at køre solnedgangsture til et smukt og romantisk udsigtspunkt efter først at have passeret forbi havnekiosken, hvor ungdommen samledes og misundeligt skulede til den heldige passager i bilen, som på denne måde selv kom til at nyde lidt mere prestige.

Mellemkrigsårenes små sommerhuse

I 1920'erne var antallet af ferierende så stort i de fleste badebyer, at man kan tale om "masseturisme". Ferien kom til at bygge på middelklasse indkomster og værdier. Sommergæsterne var ikke specielt interesseret i feriestedets historie og lokalkolorit, og ej heller ønskede de nærmere kontakt med de lokale.

Højborgerskabet holdt stadig til i de "gamle" sommerhusområder, hvor de i vid udstrækning fortsatte med at leve på samme måde som deres forældre og bedsteforældre. Der var en kontinuitet i deres valg af feriested og livsstil, som vidnede om konservatisme og permanens. Mange inden for handelsborgerskabet, som havde tjent godt på 1. verdenskrig og fortsatte dermed i årene fremover, fulgte i højborgerskabets spor, men blev ikke på samme måde toneangivende.

Det nye mellemlag ønskede også et fristed, hvor den lille kernefa-

*Familien Dams sommerhus i Rågeleje 1938. Huset målte 3x3m og lå på en bar mark uden vand og lokum.
Foto: Familien Dam 1938*

milie med små børn kunne holde 14 dages ferie sammen midt på sommeren. Den livsstil, de søgte, svarede nærmest til det enkle lidt puritanske liv, hvor man levede i pagt med naturen. Dette valgtes af to årsager. Dels havde de ikke økonomisk mulighed for ret meget andet, og dels ville man være så meget sammen som muligt i den sluttede kernefamilie.

I slutningen af 1920'erne var de "gamle" sommerhusområder stort set udbyggede, men der kom stadig små uprætentiøse sommerhuse til. Det blev nødvendigt at finde nye uopdagede steder, og det borgerlige mellemlag erobrede de fjerne egne af Syd- og Vestsjælland. Da disse egne endnu ikke var udbygget, var grundene langt billigere end i Nordsjælland. Københavnernes aktionsradius kunne være op til 100 km. I disse år fandt udstykningerne og sommerhusbyggeriet sted ved Tisvilde, Melby og Liseleje. Kulhuse i Hornsherred og Rørvig og Høve i Odsherred blev populære feriesteder. De flade og lidt sumpede strandenge syd for København blev også opdaget, og Greve, Karlslunde og Solrød strande blev så småt udbygget. På denne strækning var de offentlige transportmidler til og fra København forholdsvis gode.

Nu var det ikke længere fortrinsvis københavnere, der fik sommerhuse. Mange fra de større provinsbyer fik også lyst til og mulighed for at erhverve sommerbolig.

I 1920'erne dannedes mindre sommerhusområder i nærheden af de fleste større provinsbyer, som lå naturskønt ved kysten. For borgerskabet i Odense og Svendborg blev det foretrukne sommerland Tåsinge og Thurø. Borgerne fra de østjyske provinsbyer var især tiltrukket af Vestkysten og fik sommerhuse i Blåvand og Hjerting, men også en del fra Esbjerg og Ribe erhvervede sommerhus ved Vesterhavet. Borgerskabet fra Ålborg fik sommerhuse i Blokhus, Løkken og Skagen. Københavnerne kom også dertil, med der var ikke mange, som ønskede at få eget hus så langt fra hovedstaden. Overalt på de kønneste steder i landet kom sommerhusbyggeriet som en lavine rullende ud over landskaberne.

*Familien Dams madlavning og opvask foregik udendørs.
Foto: Familien Dam 1938*

Det er karakteristisk for sommerhusbyggeriet fra denne periode, at de fleste huse var meget små og uprætentiøse. De bestod som regel blot af en lille stue, et par kamre med køjer og et ganske lille køkken. Et sådant hus kunne let bygges af ejeren selv, hvis han havde lidt håndværkersnilde. De fleste ville bygge sommerhuset så billigt som overhovedet muligt, og de tænkte derfor hverken på stil eller mode. De lokale håndværkere kunne hurtigt flikke sådan et hus sammen.

I forhold til antallet af sommerhuse, som blev bygget i mellemkrigsårene, var det blot en lille del, hvor man havde arkitekter til hjælp. Til gengæld var der mange håndværkere og bygningskonstruktører, der byggede sommerhuse i større stil. De kunne blandt andet hente hjælp i "Bygmesterbogen", hvor der var nøje anvisninger på forskellige typer af sommerhuse.

4. HVAD GIK FORUD?

Sønderho på Fanø. De første sommerhuse på Vestkysten. Amtsrådets administration af sommerhusområderne

ved fhv. amtsarkitekt Jesper Termansen, Ribe Amt

(Jesper Termansens foredrag formede sig som en spændende billedkavalkade med kommentarer. Det er desværre ikke muligt at vise de mange fortællende billeder her, men i det følgende gengives hovedindholdet i foredraget).

I næste måned fejrer man på Fanø 250-års jubilæet for øens privatisering, idet øens beboere i sommeren 1741 på auktion i Ribe købte deres ø af Kronen. Hvad man så i dag kan mene om privatisering, så åbnede dette køb op for anskaffelse af skibe, og Fanø fik efterhånden en betydelig sejlskibsflåde og opnåede en vis velstand.

Kan man bygge gode skibe kan man også bygge gode huse, som i Sønderho i dag næsten alle er sommerhuse.

Og så er Fanøhusene i dag en turistattraktion, et kulturelt supplement til hav, strand og klit, til hoteller og campingpladser, golfbanen og de nye vandlande og ikke mindst de almindelige træsommerhuse.

På et flyvefoto af Sønderho ses pladsen, hvor skibsværfterne engang lå. Mod byen er der tangdiger bevokset med buketorn, der kan være fint klippede - men vokser jo også vildt.

Et foto fra 1960 viser den grusbelagte kørevej bag havnefronten. Næsten alle husene er nu sommerhuse, og de er alle fredede. Men det hindrede desværre ikke det daværende sogneråd i at belægge kørebanen med asfalt og opsætte lysmaster med lysstofrør, som et lidt senere billede viser.

Et enkelt af husene her opført i 1700-tallet er stadig helårsbeboelse for en vaskeægte Sønderhoning. Huset har alle de karakteristiske træk, den fine hoveddør og Synder Dørns - sydstuen - med alkove, der på Fanø kaldes en tætseng. Der er indbyggede skabe, sådan som der vel også har været i sejlskibene.

Vi går op i byen ad en snoet vej, der ikke er asfalteret. Sine steder udvider vejene sig til små pladser, hvor bybrøndene har stået - og overalt kan vi benytte stier som genveje. Et af husene har Benedicte Mahler skrevet om i bogen "Badegæster i Sønderho 1908 - 1929" - et kildeskrift.

Faktisk kan man sik-sakke sig gennem byen ad stierne - uden at komme ud på de større veje.

Bag dem kan der være frodige haver, skønt jordbunden er ren flyvesand. Men godt gødet, for oprindeligt har haverne været fårefolde for malkefårene.

På et billede af de to største huse kan man se, hvorledes de er spejlvendte i forhold til hinanden, så staldenderne ligger mod hinanden. Kun det allermindste hus er ikke delt i beboelse og stald. Tværs gennem huset går en gang - Frankelen - og over hovedindgangen er der en kvist - Aftengaften. I dag er staldenderne næsten overalt indrettet til udenomsrum eller beboelse. Denne deling gjorde, at Sønderho kunne rumme et stort antal badegæster uden opførelse af nye sommerhuse. De fastboende flyttede i sommermånederne ud i staldenden og lejede beboelsesenden ud.

Land

Vadshavn

19

18

17

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

39

38

37

36

35

34

33

32

31

30

29

28

27

26

25

24

23

22

21

20

19

18

17

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

39

38

37

36

35

34

33

32

31

30

29

28

27

26

25

24

23

22

21

20

19

18

17

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

39

38

37

36

35

34

33

32

31

30

29

28

27

26

25

24

23

22

21

20

19

18

17

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

39

38

37

36

35

34

33

32

31

30

29

28

27

26

25

24

23

22

21

20

19

18

17

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

39

38

37

36

35

34

33

32

31

30

29

28

27

26

25

24

23

22

21

20

19

18

17

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

39

38

37

36

35

34

33

32

31

30

29

28

27

26

25

24

23

22

21

20

19

18

17

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

39

38

37

36

35

34

33

32

31

30

29

28

27

26

25

24

23

22

21

20

19

18

17

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

39

38

37

36

35

34

33

32

31

30

29

28

27

26

25

24

23

22

21

20

19

18

17

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

39

38

37

36

35

34

33

32

31

30

29

28

27

26

25

24

23

22

21

20

19

18

17

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

39

38

37

36

35

34

33

32

31

30

29

28

27

26

25

24

23

22

21

20

19

18

17

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

39

38

37

36

35

34

33

32

31

30

29

28

27

26

25

24

23

22

21

20

19

18

17

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

39

38

37

36

35

34

33

32

31

30

29

28

27

26

25

24

23

22

21

20

19

18

17

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

39

38

37

36

35

34

33

32

31

30

29

28

27

26

25

Den ene del af huset kunne jo også sælges fra til sommerhusbrug. Det kunne så afstedkomme problemer med facadefarven, hvor ejendomsskellet delte Aftengaften.

Hele huset kunne sælges til badegæster eller fx til en feriekoloni for københavnske skolebørn. Det gav sig synligt udtryk i sikringen mod lynnedslag, for stråtage er jo brandfarlige.

De fleste huse blev solgt til sommerboliger for familier, der nok kunne holde ferie, men ikke var så velhavende, så de kunne bo på de dyre badehoteller.

Og lad os slutte denne korte rundtur med et besøg i det hus, som mine forældre købte i 1917 for det dengang enorme beløb af 1100 kroner.

En række billeder fortæller om husets traditionelle indretning. Der er først nordstuen - kaldet Nørre Dørns - som blev brugt om sommeren.

Den ene af husets 2 alkover - eller som det hedder tætseng - er sløjfet. Vi går gennem dens døre ind i Sønder Dørns. Sønder Dørns kan opvarmes af bilæggerovnen.

Familiebillederne rummer endda lidt byplanhistorie. På et af billederne kan man genkende landinspektør Niels Ulrik Hendriksen, som min far havde besøg af i forbindelse med et byplanmøde i 1955.

Indfyring i bilæggeren sker fra arnen i køkkenet. Under arnen er bagerovnen. Der findes et billede af den som helside i bogen "Fanø - bebyggelse og landskab".

Filosofien bag anskaffelsen af et sommerhus var vel dengang, at vi bybørn skulle lære det primitive liv på landet at kende.

Det var primitivt. Vand hales op af brønden ved hjælp af en stang med krog på. En spand vand til køkkenet og en spand til fordeling til vandkanderne i soveværelserne.

Lokumsspanden skulle tømmes og indholdet graves ned. Det gødede kartoffelbedet, der var nabo til brønden. At det nok var årsag til Sønderho-sygen, tænkte ingen på dengang - næ man blev dårlig den første uge man var i Sønderho på grund af den stærke luft - sagde man.

Nu er der ikke meget tilbage af det primitive, men børnene kommer da stadig på græs. En tilbygning indeholdende moderne bekvemmeligheder er føjet til huset, og her kan de unge rette sig op uden at knalde hovedet imod en bjælke.

Der bygges nye huse i Sønderho, og Fanø-huset har sejret over bungalowen 100% - omend med ny teknik. Hvor vi før havde udsigt til gamle gavle ser vi i dag to nye Fanø-huse, så gode som "gamle", opført som helårshuse i byzone, men brugt som sommerhuse, det omvendte af det, der vel er anledning til dette seminar.

Siden 1928 har "Fonden Gamle Sønderho" virket for byens særpræg. De fredede huse er legio. Der er udført en registrant over gamle huse.

Bevaringsbestemmelser blev fastsat allerede i Bygningsvedtægten fra 1960 og nu ved senere lokalplan.

Udenfor den gamle skipperby breder sommerhusområder sig, men i min omtale af de egentlige sommerhusområder må jeg hente mit stof udenfor Fanø - mere præcist fra den anden side af Grådyb.

Sommerhusområderne i Ribe amt blev lagt i faste rammer i en Byudviklingsplan fra 1965. Antallet af sommerhuse var bestemt af grundstørrelsen på 2500 m², der igen var en følge af kravene om afstand mellem sivebrønd og drikkevandsboring og sivebrønde indbyrdes.

Blåvandsområdet er det største sommerhusområde. 6 km fra fyret til den fredede hede. Men der er jo også Vejers, Grærup og Henne Strand og flere andre.

I Blåvandsområdet findes en del gamle bevaringsværdige gårdbygninger. Ligesom husene i Sønderho opkøbes de til sommerhusbrug.

Ude ved fyret er der et ældre sommerhusområde, reguleret ved en privat deklaration og smukt bebygget. Der er huse præget af "Bedre byggestil"-perioden, placeret med respekt for klitlandskabet. Men ved Blåvand Radio var der i 1960, hvor Ribe amt blev bygningsmyndighed, en lang udstykning. Her havde kun Brandpolitiloven været gældende. Alle typer huse lå mellem hinanden. Spidse tage, flade tage. Sådan skulle det ikke være fremover!

Ved diget til Skallingen var der et blandet område af campingpladser og mindre sommerhuse med livlige farver. Fremover skulle husene kun have jordfarver. Til den ende fremstillede vi en "farvestok", for hvem ved, hvad jordfarver er for noget.

Og så var der spredt i området mærkelige skæve huse - og runde huse. Nu skulle der planlægges ved hjælp af den nye Landsbygge-lov.

Jeg kunne glemme alt om Byplanloven. Stiftamtmanden ville kun bruge deklarationer med tilhørende planbilag, som grundejeren blev tvunget til at skrive frivilligt under på. Det var hurtigt og effektivt -

og uden indblanding af andre myndigheder. Planbilaget viste byggefelter, så afstandene mellem sivebrøndene kunne overholdes.

I klitområderne Vejers, Grærup og Henne Strand måtte vi skønne os til terrænformerne, så byggefelterne ikke kom på klittoppene. Det var ellers de mest eftertragtede, sådan som det kan ses i Vejers og Henne Strands ældre del.

Jeg ville da godt planlægge noget mere spændende. Jeg lavede bl.a. en plan for en bebyggelse med udsigt over Vesterhavet og mulighed for et hotel eller en restaurant.

Arealet blev dog købt af Staten og sikret som uberørt strandområde.

Efterhånden blev store dele af Blåvandsområdet belagt med deklarationer, der tilsammen skulle skabe et vej- og stinet. Omkring de gamle huse fastsatte deklarationen høj tagrejsning. Og en vestjysk byggestil med stråtag skulle tilstræbes.

Men det med halvvalm var et problem - spidse gavle og stråtag er sommerhusfabrikanterne leveringsdygtige i, men at lave en halvvalm er svært.

Et vellykket eksempel er arkitekt Flemming Jørgensens eget hus. Man sagde om ham, at han havde lavet to ting. En hovedstad i Indonesien og et sommerhus ved Blåvand - og det sidste var hans hovedværk. Huset fik karakter af en vestjysk gårdlænge i 1/2 størrelse.

Det almindelige sommerhus skulle syne mindst muligt. Ved Nymindegab kan man fx. se, hvorledes det nyere hus er gemt væk i en jordvold.

Tegning af Jesper Termansen.
Oprindelig fra Akademiopgaven 1945,
her gengivet fra en artikel i dagbladet
Vestkysten.

Sådan forestiller amtsarkitekt Jesper Termansen sig det kommende sommerhusbyggeri langs Vestkysten. Læg mærke til, hvor godt sommerhusbebyggelsen falder til i de naturlige omgivelser.

Kravet om jordfarver kunne godt gøre husene noget dystre. Derfor fandt ejeren et sted på at muntre huset op med et udendørs maleri. Det var trods alt ikke forbudt ifølge deklARATIONERNE.

Med tiden vil det hele nok forsvinde i beplantning - og så kan husenes æstetik vel være ligegyldig. Eller Vesterhavet kan angribe i hele sin vælde, så huse styrter i havet.

Havet kan også angribe bebyggelsen bagfra, fra Ho-bugt. - Så man skulle tro, at sommerhusgrundene var rismarker på Java.

Selv mellem klitter kan huse stå i vand om vinteren. Her fungerer siveanlægget næppe tilfredsstillende i vinterhalvåret - så det vil nok være problematisk at tillade helårsbrug af et sådant hus - og det var vel bl.a. det spørgsmål, som seminaret skulle belyse.

Litteratur:

"Badegæster i Sønderho 1908 - 1929. En billedbog med tekst af Benedicte Mahler". Historisk Samfund for Ribe Amt 1978

"Fanø - bebyggelse og landskab". Bygd, 1977

"Gamle Huse i Sønderho". Fanø kommune - Fredningsstyrelsen 1980

"Lokalplan nr. 19 for et bevaringsværdigt bybillede i Sønderho by" - vedtaget 1981

5. PLANLÆGNINGEN

Sommerhusbølgen i 60'erne og 70'erne. Den frie vækst. Stop for sommerhuse. Kystnære områder. Feriebyer og sommerlande

ved arkitekt Bjørn Borgen Hasløv

Gennem nogle år har jeg i Planstyrelsen arbejdet med flodbølgen af sommerhusproblemer, og jeg vil her tage et tilbageblik over udviklingen, men jeg vil også sige noget om fremtiden, som nok kan give anledning til uro.

Personlig er jeg den lykkelige ikke-ejer af et sommerhus, men gennem min barndom har oplevelser knyttet til sommerhus og kolonihave spillet en stor rolle. Det siges ofte, at det danske vejr ikke er egnet for turisme. Alligevel husker jeg fra min barndom, at vi altid var ude i næsten al slags vejr. Vi spiste næsten altid ude, og nok sov vi inde i huset, men for åbne vinduer.

I dag har vi vænnet os til en helt anden tilværelse i sommerhusene og i dagligdagen i det hele taget. Det oplevede jeg tydeligt en sommer, da jeg sammen med nogle venner lejede en robåd for en weekend. Vi var på denne måde ude hele tiden. Vi overnattede i telt, vi oplevede den danske sommer og blev dyngvåde, og vi så værdien af den danske købstad med dens selvbetjeningsvaskeri og tørremulighed - men på hjemvejen havde vi meget svært ved at vænne os til at være lukket inde i bilen - og til at være i huset derhjemme efter denne genoplevelse af den nære kontakt med naturen.

For de allerfleste mennesker er den enkle sommerbolig et glemt kapitel. Sommerhuset bliver mere og mere en pragtvilla, forberedt til helårsanvendelse. Vi har tabt oplevelsen af det primitive sommerliv.

Som planlæggere er vi nok yderligere handicappet af, at vi næsten kun beskæftiger os med den problematiske side af sagen. I Gentofte Kommunes Beretning fra 1942 fortælles om de problemer, man havde med sommerhusene, som også fandtes i denne villakommune. I de tidligste faser spirede husene frem hist og her. En dyngbrædder blev på en eftermiddag til et lille hus, som til administrationens store fortvivelse ikke var til at slippe af med igen. Fordkasserne var af alt for god kvalitet! Administrationens bekymringer gjaldt alle de kendte vanskeligheder: Husenes udseende, den manglende kloak og de dårlige sanitære forhold.

Det samme billede så man overalt omkring Hovedstaden. De små træhuse dukkede op lige uden for byens grænse - først tæt uden for brokvarterene, senere i randen af Fingerplanen, og kampen for at undgå, at kysterne blev bygget helt til med sommerhuse tog tidligt sin begyndelse.

I 1978 fik vi så sommerhusstoppet. Egnsplansektariatet og den kommitterede kunne vise, at vi var godt på vej til at lukke kysterne med fritidsbebyggelse, således at den største del af befolkningen blev afskåret fra kysterne.

Der var gang i feriehotelbyggeriet. En rapport i ministeriet søgte at skabe overblik over situationen, og antallet blev anslået til mere end 100, måske op mod 200, hvoraf mange store, så det blev adskillige tusinder af sengepladser. I den forbindelse drog ministeren med følge af departementschef m.fl. på besigtigelse langs den jyske vestkyst. Af tidsmæssige årsager foregik turen pr. fly op og ned langs kysten, men set fra denne vinkel så hotellerne nu ikke ud af særlig meget. Alligevel fik vi det midlertidige stop for at vinde tid til bedre at planlægge udviklingen langs kysterne.

Vi fik det nugældende ferie- og fritidscirkulære af 1981. Her blev især stillet krav til regionplanerne, der skulle indeholde retningslinier for placeringen af ferie- og fritidsbebyggelse. På et kort blev afgrænset en zone langs kysterne, og her blev de eksisterende, fastlagte sommerhusområder nøje defineret, medens der blev indført et fuldstændigt stop for udlæg af nye sommerhusområder nær kysten. Nye områder måtte kun lægges inde i landet. Der blev heller ikke udlagt arealer til nye feriehoteller og campingpladser ved kysten. Her var stoppet dog ikke fuldstændigt - efter en nøjere planlægning kunne der gives tilladelse til nye hoteller og campingpladser. Belært af dårlige erfaringer blev der fastsat en maksimumshøjde for hotellerne, de måtte ikke være over 8,5 m og ikke have mere end 2 etager. Mange af de tidligere hoteller var nemlig meget høje og synlige i det åbne kystlandskab. Der var endda eksempler på, at klitter var blevet gravet bort, så der kunne blive udsigt over havet fra alle værelserne! Al øvrig bebyggelse blev derimod ikke behandlet i cirkulæret.

Det vigtigste resultat var nok, at vi dermed undgik højhushoteller ved kysterne, og vi må håbe, at det kan fastholdes i det kommende cirkulære, for det danske kystlandskab er meget sårbart. Ved den forblæste vestkyst kan intet skjules af beplantning. Det er helt givet, at hvis vi ikke havde haft 8,5 m-bestemmelsen samt forbudet mod udenlandske opkøb, så havde vi i dag haft højhuse med ferielejligheder ganske som i andre lande. Den lave bebyggelse ved kysten er noget helt specielt for Danmark.

Vi har haft en lang række sager om vandlande, og Planstyrelsen udsendte en rapport herom for nogle år siden. I denne forbindelse var vi på en studietur til Holland, hvor vi så vandlande, som med en belægning på over 90% på årsbasis var økonomiske guldgruber. Derfor var sådanne projekter naturligvis også på vej i Danmark i stort tal, og mange af dem blev indarbejdet i regionplanerne. De var svære at afvise, når kommunerne gik stærkt ind for dem. Danmarks Naturfredningsforening var bekymret over de mange projekter og rettede henvendelse til miljøministeren, Lone Dybkjær.

Ministeren var også bekymret og bad derfor Planstyrelsen lave et nyt cirkulære om beskyttelse af kysterne og i denne forbindelse tage en bredere emnekreds op. Ved kysterne er der meget andet end sommerhuse, der sker meget omkring byerne - de fleste danske byer er jo kystbyer.

Ganske vist har planlægningen gennem mange år søgt at lede byvæksten bort fra kysterne, som vi fx har set det i Egnsplæn for Århussegen og Fingerplanen, men mange steder fortsætter presset på kysterne, fx ved at sommerhusområderne glider over til at blive helårskvarterer. Når der ikke kan udlægges nye sommerhusområder, gælder det også om at fastholde de eksisterende. Vindmøllerne, som har behov for gode vindforhold, kan ligeledes blive en trussel mod kystegnene. Det er meget vanskeligt at finde placeringsmuligheder for vindmølleparker, så eksisterende landskabsværdier ikke ødelægges. De nye broforbindelser trækker ny udvikling med sig ved kysterne osv. Det er en lang række forhold, der skal tages stilling til i det nye cirkulære - frem for alt at holde de umistelige landskaber fri for bebyggelse.

Planstyrelsen er nu i fuld gang med at gennemarbejde de mange problemer og at formulere det nye kystcirkulære.

- Ved hjælp af en lang række flotte lysbilleder, heraf mange luftfotografier, som desværre ikke kan gengives her, gennemgik foredragsholderen derefter de mange tendenser, der præger udviklingen i kystegnene:

Fanø - hvor man bl.a. finder et smukt og velfungerende sommerhusområde.

Køge Bugt - hvor der langs hele kysten lå en bræmme af sommerhusbebyggelse. Her blev der ud for kysten skabt et helt nyt fritidslandskab med badestrande, lystbådehavne og andre tilbud til beboerne i de nye bydele bag kystbræmmen og i Hovedstadsområdet i det hele taget.

Sejerøbugten - hvor man finder nogle af landets største sammenhængende sommerhusområder. Området har et stort turistpotentiale i dag, men kun de gode huse kan udlejes. I det nærmest uplanlagte område er det næsten umuligt for fremmede at finde ned til vandet uden brug af lokalkendt fører!

Blokhuse. Det nye feriehotel ude i klitten var en af anledningen til 1981-cirkulæret. Den samme bygherres hotel, Nordsøhus, inde bagved har stået tomt i årevis, fordi det ikke er attraktivt nu, hvor det nye hotel spærrer for udsynet. Udsynet over vandet er helt afgørende for udlejningen!

Et skrækeksempel fra den sydlige del af tangen ved Ringkøbing Fjord, lige ved Tipperne. Et nedslidt sommerhusområde, som dog i

dag så småt er ved at blive forbedret.

Et positivt eksempel fra Sydfyn, hvor kysten ikke belastes, men hvor sommerhusområdet ligger som en kile ind i landet.

Et såkaldt pool-hus. Af hensyn til udlejningen skal standarden være høj. Der skal være indendørs swimmingpool, sauna, solarium osv. - men så kan huset også med lethed lejes ud for 15.000 kr. om ugen!

Øer maritime feriecenter ved Ebeltoft, en helt ny by med havn og kanaler, byen blev færdigbygget, men har haft store økonomiske vanskeligheder.

Hyttebyer må i dag kun bygges på campingpladser. Planstyrelsen vil gerne skabe bedre muligheder for at bygge selvstændige hyttebyer, men der er en frygt for, at det derved bliver muligt at omgå forbudet mod udlændinges køb af sommerhuse i Danmark.

Vandlande - det eneste store eksempel i Danmark er Lalandia ved Rødbyhavn. Selve vandlandet ligger ved kysten, medens de 600 huse (der var planlagt 800) ligger bagved. Feasibility-beregninger viste på forhånd god økonomi i projektet, men til dato har anlægget givet underskud og har ført til tab for Bikuben, som har måttet overtage det.

Odense - et eksempel på en by, der er afskåret fra vandet af store tekniske anlæg mv.

Kerteminde - hvor udviklingen hele tiden er sket så tæt på den attraktive kyst som muligt.

Munkebo. Skibsværfter og andre store industrianlæg ligger mange steder som store enkeltanlæg ved de danske kyster, og nye arealer indvindes ved opfyldning på søterritoriet.

Aggersund. Hvordan skal man i fremtiden bruge de store råstofgrave ved kysterne? Til vandlande? Landskabet er ødelagt, og de store udgravninger kan ikke fyldes igen, men terrænet kan måske modeleres. Ved Aggersund er anvendelsen dog bestemt, her kommer et jordbehandlingsanlæg.

Dania ved Mariager Fjord. Her er indvindingen til cementproduktion stoppet. En planlægning er i gang - der er ønsker om et feriehotel, men det kaldes noget andet af hensyn til cirkulæret. Bygningerne ønskes naturligvis placeret højt på den uspolerede del af arealet, ikke nede i den afgravede del!

Kraftværkerne. De store kraftværker finder vi ofte ved de allersmukkeste kyster. Der er sjældent sommerhusområder lige ved kraftværkerne.

Havnene. Vi har i Planstyrelsen beskæftiget os en del med at samle turismen ved de mindre havne. Her er der ofte store uudnyttede arealressourcer, der kunne udnyttes til turistmæssige formål, og samtidig undgik man at belaste det åbne land.

Københavns Havn har store ledige arealer.

De små købstadshavne sygner hen, og mange byer vender ryggen til havnen, så der er dannet et klondyke mellem by og havn. Med en turistmæssig udvikling her kunne der skabes et spændende blandet miljø.

Nyborg. De store trafikhavne vejer også tungt i kystlandskabet.

Ribe - med den fine grænse mod marsken et usædvanligt smukt eksempel på en kystby i harmoni med det omgivende landskab.

Vadehavet med store beskyttelsesinteresser. Ramsar-område og fuglebeskyttelsesområde.

Det sydfynske øhav. Det utroligt smukke kystlandskab med de mange småøer er en stor sjældenhed i Europa.

Den åbne kyst under konstant nedbrydning. Her ofres store midler til kystsikring.

Vindmøllerne - det store problem. Ved Aggersund finder man to vindmølleparker på de flade, ubebyggede engstrækninger.

Lillebælt-området. Et kort over eksisterende byer og planlagt byvækst viser, at 50% af kysterne allerede er beslaglagt til byformål.

Hollandsk centerpark med vandland. Har meget til fælles med Dansk folke-feries anlæg, men rummer endnu flere centerfaciliteter af meget høj standard og er i fuld drift hele året.

Ferieøen Sild. Folketingets miljø- og planlægningsudvalg var på besøg i september 1990 og blev imponeret over den vrimlende aktivitet på et tidspunkt, hvor der var helt dødt i Danmark. Udlejningspriserne for strøgbutikkerne i byen bag kysten ligger på linie med priserne i Hamburg, Frankfurt og München trods den kortere butikssæson.

Udlejningsferieboliger på Sild i form af flerfamiliehuse - noget der ikke er tilladt i Danmark.

Westerland på Sild. Biltogsforbindelsen til øen sætter grænser for tilstrømningen, og Westerland har et eksklusivt præg. Byen er meget koncentreret. Der er bevaret mere af landskabet på øen end noget sted langs den jyske vestkyst.

Den tyske Østersø-kyst. Her valgte man at bygge store, koncentrerede feriecentre for at kunne friholde kysten, men centrene er blevet *meget* synlige.

Den hollandske kyst. Her finder man højhuse langs hele kysten, og der er en stor andel af helårsbeboelse.

Baglandet. Bag den hollandske kyst finder man bl.a. en kopi af centerparkerne, men af ringere kvalitet.

Den belgiske kyst. Sommerhuse på højkant - noget som ikke findes i Danmark. Der er et ubegrænset marked i Europa, og byggeaktiviteten er enorm.

- En billedkavalkade som denne fortæller, at vi kan lære meget på godt og ondt af udlandet. Der er en sammenhæng mellem sommerhusene og byudviklingen, og der er en sammenhæng mellem turismen og byudviklingen. De gode ferieoplevelser ude ved kysten giver lyst til at bosætte sig fast herude. Det er en udvikling vi ser over hele verden.

Et sidste billede fra Thailand fortæller historien meget tydeligt: Ved kysten ligger der storhoteller i det tilsyneladende uberørte landskab. Men 200 m inde i landet ligger der vildtvoksende byer, her bor servicepersonellet og alle de andre, der har fået eksistensmuligheder på stedet som følge af turismen. Efter få år er det blevet til et kæmpebysamfund.

6. SOMMERHUSENE OG LOKALSAMFUNDET

Forholdet til sommerhusejere, lejere, pensionister, detailhandel, aktiviteter

ved turistchef Hans-Jørgen Olsen, Nykøbing-Rørvig og Trundholm kommuner

Odsherred - som består af de 3 kommuner Dragsholm, Trundholm og Nykøbing-Rørvig - er Danmarks største sommerhusområde med ialt ca. 21.000 sommerhuse. Alene i Trundholm ligger der næsten 12.000 sommerhuse. Til sammenligning har kommunen blot 12.000 indbyggere.

Odsherred har knapt 30.000 fastboende. Når sommerhusene er beboet, forøges befolkningsantallet altså med ca. 80.000.

En sådan "befolkningsekspllosion" går selvfølgelig ikke upåagtet hen, men inden jeg nærmere kommer ind på de "lokale spændinger" vil jeg kort redegøre for historien.

De første landligere kom til Odsherred for ca. 100 år siden. I første omgang var der tale om en kunstnerisk avantgarde - men i begyndelsen af dette århundrede følger det københavnske borgerskab efter, og frem til 50'erne er det fortsat en eksklusiv kreds, som ejer et sommerhus i området. Men så tager det fart. Flere får bil, og de offentlige transportmidler bliver mere effektive. Dette sætter gang i udstykningen af de sandede, ufrugtbare jorder omkring Rørvig og langs Sejerø Bugten. Det helt store boom sker i 60'erne og frem til midten af 70'erne.

Før 1950 havde lokalbefolkningen og landliggerne et nært kendskab til hinanden: Fru grosserer Dit og overlæge Dat var kendte ansigter hos slagter, købmand og håndværker.

Dette forhold går i stykker i 60'erne - og dermed dannes der også grobund for fordomme på begge sider:

"Københavnerne tror de ejer det hele" - og "lokalbefolkningen er nogle bonderøve".

Visse dele af lokalbefolkningen - nemlig de handlende og håndværkere - kan imidlertid godt se nogle fordele ved udbygningen af sommerhusområderne: Handelen øges betragteligt i weekends og ferieperioder, og der er rigeligt at lave for håndværkerne.

I løbet af 60'erne ændrer området således karakter. Overalt udstykes der, og i hælene på udstykningen rykker sommerkiosker, mini-golf, cafeteriaer og restauranter frem.

Fra kommunal side forholder man sig temmelig passivt. Det er egentlig først da udstykningen stilner af, at politikerne begynder at

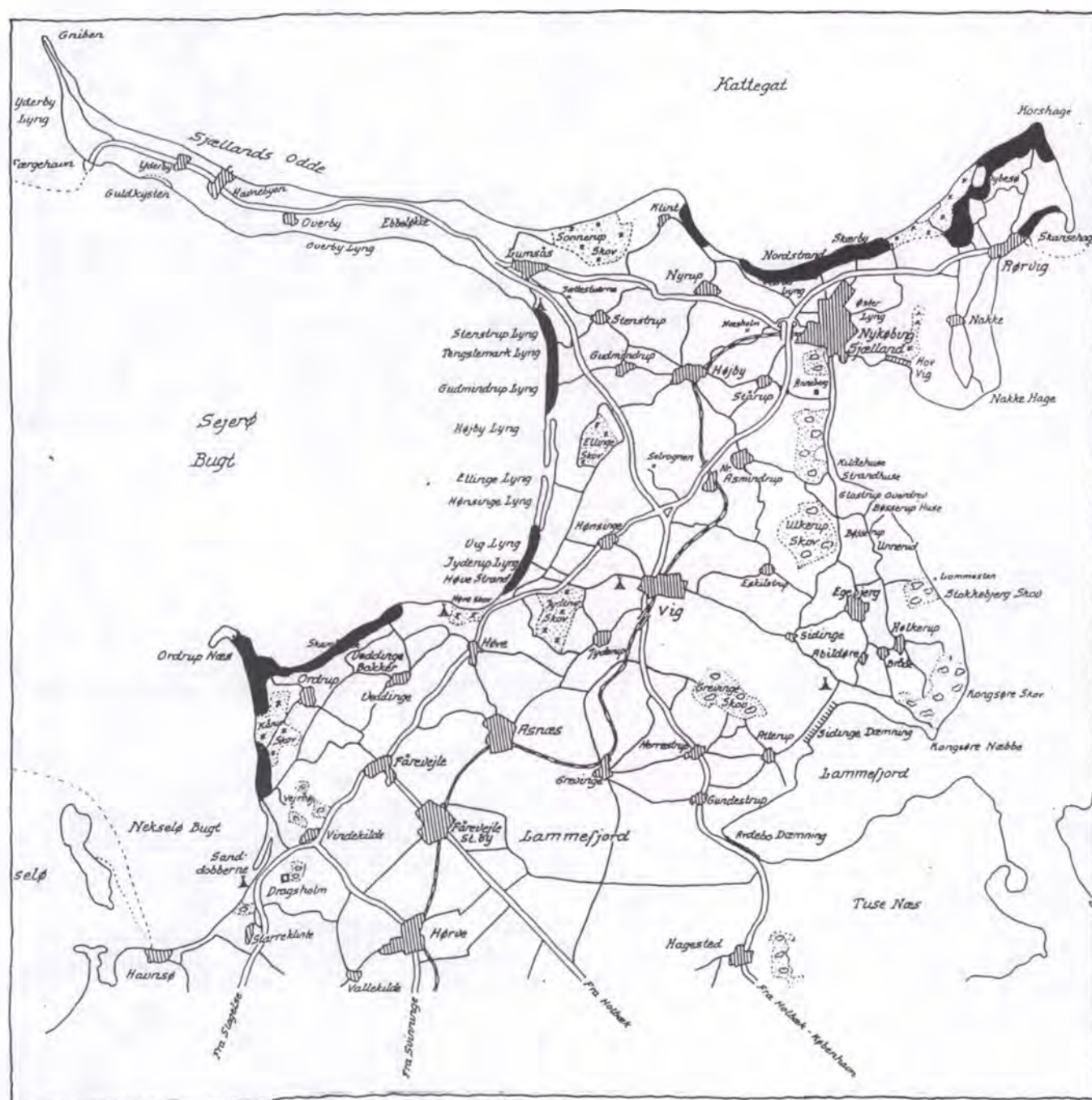
Sommerhusområdernes udstrækning frem til 1955.

Den sorte farve viser de eksisterende sommerhusområder i 1955. Kortene på denne og næste side er udarbejdet af Ods-herreds Turistforening og udgivet med Geodætisk Instituts tilladelse (A36/85. Copyright). Korttegning: Landinspektør Erik Pedersen, Nykøbing S.

tage fat i fordele og ulemper ved sommerhusene. Der opstår diskussioner om, hvorvidt man overhovedet tjener penge på turismen, men det er først da miljøbevidstheden breder sig i begyndelsen af 80'erne, at kommunalpolitikere rigtigt interesserer sig for sommerhusene.

Egentlig er det på det kulturelle område, at sommerhusudbygningen sætter sig de tydeligste spor - og det gælder på alle niveauer:

- Tennis- og sejlkubberne får et kæmpe boom
- bibliotekernes udlånstal sætter danmarkrekorder
- der opstår gallerier og kunstforeninger
- antallet af restauranter øges kraftigt

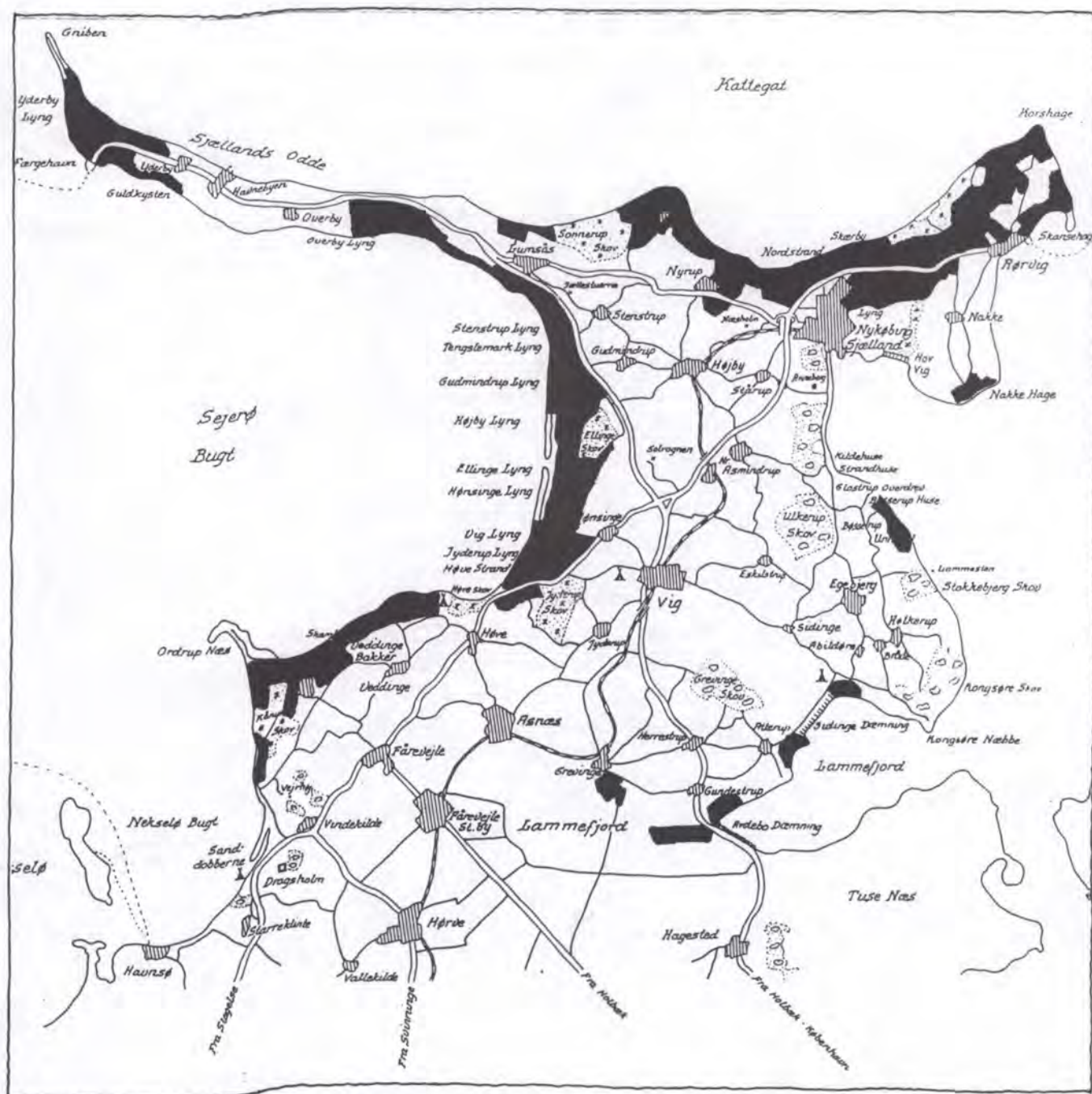
- der opstår "vise-vers-huse" og lignende i ferielandet
- der bliver igangsat byfester, loppemarkeder, havnefester som aldrig før.

Det betyder så, at lokalbefolkningen får en række kulturelle tilbud, som de ikke tidligere har fået, og dette kan samtidig bruges i forsøget på at hente nye borgere til området. Kort sagt: Serviceniveauet på kultur- og fritidsområdet højnes betydeligt.

Sommerhusområdernes udstrækning efter 1980.

Ved sammenligning af de to kort ser man, hvor meget sommerhusområderne har bredt sig over en 25 års periode.

Samtidig skal det dog siges, at noget af det gamle falder. Forsamlingshusfesterne og dilletantteatret har svært ved at klare sig i konkurrencen.

Den fastboende oplever også et stigende vareudbud til rimelige priser, idet de store supermarkeds kæder etablerer sig i byerne, ligesom der dukker en række specialbutikker op, såsom vinhandel, helsekost, parfumeri m.m.

Jeg nævnte i begyndelsen af mit indlæg, at kendskabet mellem fastboende og sommerhusejer forsvandt i 60'erne. Men i disse år oplever vi en ny tendens, i og med at en del pensionister bliver boende i husene en stor del af året. Dermed bliver disse - af de forretningsdrivende - til kendte ansigter, og dermed en del af lokalbefolkningen. Der sker altså - på flere måder - en "udtynding" af den egentlige lokalbefolkning, også fordi en del sommerhusejere på et eller andet tidspunkt skifter sommerhuset ud med et billigt parcelhus. Dette bevirker vel også - så småt - at de kulturelle skel mellem sommerhusejere og lokalbefolkningen udviskes.

Imidlertid er der jo også en økonomisk/politisk konsekvens af helårsbeboelsen i sommerhusene, og det kan der siges meget om, bl.a. kan man frygte for "miljøet" i sommerhusområderne, hvis dette tager til.

Endelig vil jeg nævne en særlig gruppe, nemlig sommerhuslejerne. Disse er - af helt kontante grunde - meget populære hos detailhandelen, men der opstår ofte problemer mellem "ur-befolkningen" i sommerhusområderne og så lejerne.

Til slut vil jeg sige, at sommerhusområderne er en utrolig vigtig brik i den lokale økonomi i vores område, og vi er meget optaget af at finde veje til fortsat at holde "apparatet" i gang.

Spørgsmål fra salen om holdningen til helårsbeboelse blev af HJO besvaret med, at man ville foretrække bestemte områder udpeget frem for tilfældig spredt helårsbosætning i sommerhusområderne. HJO kunne desuden oplyse, at det er meget få sommerhuse, der udlejes, kun omkring 2.000 af Odsherreds 21.000 huse. Om beskæftigelseseffekten kunne HJO oplyse, at der fx i en lille kommune som Trundholm var 32 tømrerfirmaer, dvs. langt over hvad lokalbefolkningen kunne danne basis for.

7. EN SOMMERHUSUDLEJERS SYNSPUNKTER

Hvem lejer sommerhuse, hvem udlejer? Krav til hus og beliggenhed. Sæson

ved Eigil Frost, formand for Feriehusudlejernes Brancheforening.

Udlejningen af sommerhuse er mest et efterkrigsfænomen. De første år blev opgaven løst af turistforeningerne uden kommunale tilskud. Op til 80'erne var der ret få tyske turister, men da markedet voksede, blev udlejningen til et professionelt erhverv, og turistbureauerne blev hægtet af.

Der var nu flere penge til markedsføringen, og der skete hurtigt en koncentration med dannelse af store bureaukæder. Oprindeligt var der 65 bureauer. I dag er der 14 bureauer, som sidder på 60 - 70% af markedet. Ved siden af det organiserede marked sker der en udbredt sort udlejning.

I kundekredsen dominerer tyskerne med 78%, danskerne udgør 10% - med stigende andel, nordmændene 5% og svenskerne 3,5 - 4%.

I begyndelsen kom mange tyskere for at gense de steder, hvor de havde været under besættelsen. Nu er det i høj grad det rene miljø, der trækker. Badevandsrapporten havde først negative virkninger, men nu er holdningen positiv over for Danmark. Det er blevet et aktiv, at vi gør noget ved sagen, medens Middelhavet i Vesttyskland opfattes som den store miljøkatastrofe. I Tyskland er den menige befolkning miljøbevidst. I Danmark er det kun politikerne!

Lidt forenklet sagt kommer tyskerne således på grund af naturen og den friske luft, medens fx norske og svenske turister kommer for at besøge byerne.

Om modebegrebet grøn turisme: At folk ønsker primitiv ferie er et postulat. Man vil nok opleve naturen på nærmeste hold, men man vil bo komfortabelt i veludstyrede huse - kravene til husene er øget betydeligt de seneste 25 år. Hovedkravene fra lejernes side er afstanden til stranden og som sagt husenes udstyr - der skal helst være ekstraudstyr som vaskemaskine, brændeovn, farveTV, parabolantenne, sauna, solarium og pool! De dårlige udlejningsmuligheder i 80'erne lugede de dårligste huse fra.

Hvem er udlejerne i dag? 40 - 50.000 idealister, for det er en dårlig forretning at leje sit hus ud. Alligevel er sommerhusudlejningen en betydelig sektor med 13 mio udenlandske overnatninger pr. år - flere end hoteller og campingpladser tilsammen. Og behovet er stort: Manglende huse til udlejning giver stigende priser.

Udlejerne har typisk i forvejen eget hus, og af mange af dem betragtes sommerhuset som en investering.

Som markedet er i dag, er det lettere at forrente et dyrt hus med pool osv. end et mindre veludstyret hus. I dag har det dyre hus den bedste økonomi, men det rummer også den største risiko, for hvornår oplever vi mætningspunktet? Der bygges en del af disse dyre huse, og det er tydeligt, at långiverne er forsigtige. Banker og kreditforeninger vurderer ejeren og ikke huset.

Feriehusudlejernes Brancheforening ønsker, at de første 20.000 kr lejeindtægt gøres skattefri. Dette vil øge kapaciteten og aflive den sorte udlejning. Alternativt kunne man ønske sig fradragsregler svarende til dem, der gælder for helårsboliger.

Sæsonen er blevet længere, ikke mindst på grund af luksushusene. I julen udlejes husene til højsæsonpris. Foreningen ønsker, at der åbnes for helårsudlejning. Det har lovgivningen og planstyrelsen hidtil hindret, men det ser ud som om ministeriet nu vil give dispensation.

En kommentar til Bjørn Hasløvs flotte lysbilleder: De fattige tyskere ferierer i dag på Rømø. De rige holder til på Sild! Kunne vi lave et dansk Sild enkelte steder? Økonomisk ville det være en gevinst, for hotelklientellet bruger flere penge end andre turister. Man kunne overveje at udvikle 3 - 4 steder efter dette mønster, men ellers bibeholde sommerturismen i den kendte form i de kystnære områder i resten af landet, for de private, individuelle huse har personlighed - også en efterspurgt kvalitet.

Spørgsmål fra salen. Der blev spurgt om, hvad lejerne især klagede over. E.F. svarede, at den typiske klage drejede sig om sengenes standard!

Et andet spørgsmål drejede sig om mulig konkurrence fra de nye østtyske kyststrækninger, som nu blev tilgængelige. E.F. forudså, at det ville tage nogle år, før disse kyster fik betydning. Nu er de forurenede, og alle nødvendige faciliteter mangler.

Endelig kunne E.F. besvare et spørgsmål om den typiske lejeperiode med, at gennemsnittet ligger på 1,8 uge.

8. SOMMERHUSET

ved lektor, mag.art. Nan Dahlkild, Danmarks Biblioteksskole

Med støtte i en lysbilledserie vil jeg forsøge at vise, hvordan fritiden har skabt sit eget sociale, fysiske, landskabelige univers. Oprindeligt havde man nogle temmelig utopiske forestillinger om anvendelsen af fritiden - og nu er vi vel nået til at betragte fritiden som et problem, der kræver planlægning.

Tegningerne til denne artikel stammer fra Frode Sadolin: Sommerbogen, København 1906

Frants Henningsens hus, tegnet af Martin Nyrop i "nordisk" stil, giver en god illustration af landliggerkulturen ved århundredskiftet. Kunstnerne var blandt de første landliggere, parallelt med og måske inspireret af den svenske Carl Larssons familieidylbilleder. De tidlige landliggervillaer var formet til en enkel landlig tilværelse. Det var huse med personlighed, som på mange måder dublerede bykulturen, men med udtalt sommerligt præg. Der blev lagt vægt på de lyse farver i tydelig kontrast til de mørke farver og den mørke påklædning, der prægede vinterens byliv.

Andreas Clemmensen var påvirket af de italienske landhuse, som det fx ses i Plockross' udstykning i Hornbæk.

Snart blandedes stilarterne dog, som det ses i Thorvald Jørgensens hus i Hornbæk og Nyrops enkle landvillaer i Tisvilde.

Fra de nordsjællandske kystegne spredtes landliggerbegrebet til det øvrige land. Jeckels i Skagen er blandt de tidlige eksempler. Der blev typisk bygget på de højeste punkter, så man kunne nyde udsigten, men det betød også, at villaerne kunne være meget dominerende. Det var dog ikke ensbetydende med, at man var uden sans for de lokale værdier. Eksempelvis arbejdede Plesner meget med at forme sine huse i overensstemmelse med den lokale arkitekturtradition.

På Rømø kom den første sommerhusbebyggelse omkring århundredskiftet. Her finder vi nogle af de første typehuse, bygget over bestemte fællestræk, men bevidst gjort forskellige i det ydre.

Før 1. Verdenskrig begynder sommerhuset at blive mere almindeligt udbredt. Nu var det ikke mere blot en snævert afgrænset klasse, der ferierede i eget sommerhus. Den bredere interesse fremgår af, at pressen opdagede sommerhuset og ligefrem udskrev arkitektkonkurrencer over denne nye byggeopgave. Politiken afholdt en konkurrence i 1912, og Familie Journalen tog emnet op i 1915 - 1916. Konkurrenceforslagene viser mange sider af drømmen om det enkle liv på landet.

Trin for trin blev begrebet fritid allemandseje, og efter at søndagen fra 1891 var blevet almindelig fridag, satte også arbejderklassens

fritidssysler sig synlige spor. Kolonihavebevægelsen fik stor udbredelse, og overalt i landet opstod kolonier af små haver, der blev drevet omhyggeligt som både pryd- og nyttehaver. Frugt og grønt af egen avl gav ikke uvæsentlige bidrag til den daglige husholdning, og ligesom borgerskabets landhuse blev kolonihavehuset midtpunkt for familielivet om sommeren.

Andre ferieformer meldte sig. Et tidligt eksempel er en gruppe tobaksarbejdersker, som cyklede ud til en gård, hvor de fik lov til at overnatte på høloftet på betingelse af at de ikke røg og forulempede dyrene!

Alternative ferieformer inspireredes fra udlandet, hvor det at vandre i naturen og leve i det fri havde stor udbredelse. Der var således både påvirkninger fra den tyske friluftsbewægelse og fra de angelsaksiske, mere pioneragtige strømninger.

Interessen for fredning og bevaring af naturen satte sig spor i planlægningen. Et smukt eksempel er Einar Dyggves plan for Tibirke Bakker. Husene blev omhyggeligt indpasset i landskabet, og der blev fastsat strenge forskrifter for behandlingen af det kuperede landskab, så dette iscenesatte paradis kunne bevares.

Allerede i 1917 kom Politikens næste feriehuskonkurrence. Herfra stammer Kay Fiskers enkle, næsten anonyme længehus, placeret i et hedelandskab. I modsætning til de første landvillaer opfordrede husene nu til en fordringsløs levevis uden tjenestefolk.

I 1920'erne og 1930'erne fik de nye mellemlag mulighed for at feriere uden for byen - i cykelafstand, hvor der opstod små weekendbyer af billige, primitive huse. Det var ikke ualmindeligt at se gamle jernbanevogne genbrugt som feriehuse. Sådanne bebyggelser havde et vist kolonihavepræg, men de fremtrådte mere "anarkistiske" end de foreningsstyrede havekolonier. Et typisk eksempel var Hasmark Strand på Fyn, hvor man fandt en improviseret blanding af småhuse og telte helt ude i havstokken. Det var dog en trøst, at husene og områderne i denne periode var så små, at de efterhånden forsvandt i landskabet, når plantningerne voksede til.

Naturfredningsforeningen var en indædt modstander af denne tilfældige bebyggelse og gjorde meget ud af at fotografere sådanne afskrækkende eksempler, og netop derved fik vi en god dokumentation af forholdene i 1930'erne. Foreningens illustrerede årsberetninger er i dag blandt vore bedste kilder!

Efter indlægget henviste ordstyreren, **Kirsten Andersen**, til den netop udkomne Byplanhistoriske Note 23, "Fra sommervilla til Feriehytte", hvori Nan Dahlkild giver foredragets emnekreds en fylldig og spændende behandling.

9. MORGENDAGEN

ved arkitekt Berith Mavromatis, Ib Andersen & Juul Møllers tegnestue

For fem år siden var sommerhuset fortidens ferieform. Danskerne valgte at rejse ud. Vi søgte sol og varme, oplevelser og udfordringer. Vi søgte det fremmedartede.

Nu er der igen interesse for at holde ferie i Danmark.

Sommerhuset er et turistprodukt

Staten har gennem Industriministeriet og Danmarks Turistråd markeret sin interesse i en øget turisme. Der er gennemført effektive kampagner og markedsføringsfremstød i samarbejde med lokale turistforeninger, turisteksportgrupper og -erhverv for at lokke turister til Danmark og for at få danskere til at holde ferie i Danmark. Det er lykkedes.

Samtidig er der ydet en stor indsats for at professionalisere turist-erhvervet. Det har ført til strukturforandringer bl.a. med oprettelse af destinationssamarbejdsorganer (turisteksportgrupper) men også mere lokalt med indførelse af bl.a. I-kontorer og Dandata. Professionaliseringen berører også sommerhusene som produkt. Inden for turisthvervet hedder sommerhuset ferieboligen. Det betragtes som en overnatningsfacilitet på linie med hoteller, vandrerhjem, camping osv. Ferieboligen er et produkt, der lejes ud til turister. Ikke bare ejeren selv, venner og familie, men også andre danskere og udenlandske turister bruger sommerhuset som feriebolig. Sommerhuset lejes ud gennem mere og mere professionelle bureauer, turistforeninger mv.

Forskellige typer af sommerhusområder

Som led i forarbejderne til cirkulære om planlægning og administration af kystområderne, som Planstyrelsen forventer at udsende i begyndelsen af 1992, er der udarbejdet en undersøgelse af typiske danske sommerhusområder - deres status og udviklingsmuligheder. "Sommerhusområdernes fremtid" er offentliggjort i et bilag til De danske kyster 1991, udgivet af Miljøministeriet, Planstyrelsen.

Nedennævnte typologisering stammer fra denne undersøgelse. Sommerhusområderne er inddelt i tre karakteristisk forskellige områder ud fra deres muligheder for at indgå i fremtidens turistmønstre.

De danske sommerhusområder er ikke homogene. Det er derfor ikke muligt at opstille en éntydig typologisering. Det er dog muligt at karakterisere hovedindtrykket af de enkelte områder med alle de forbehold, der naturligvis må tages.

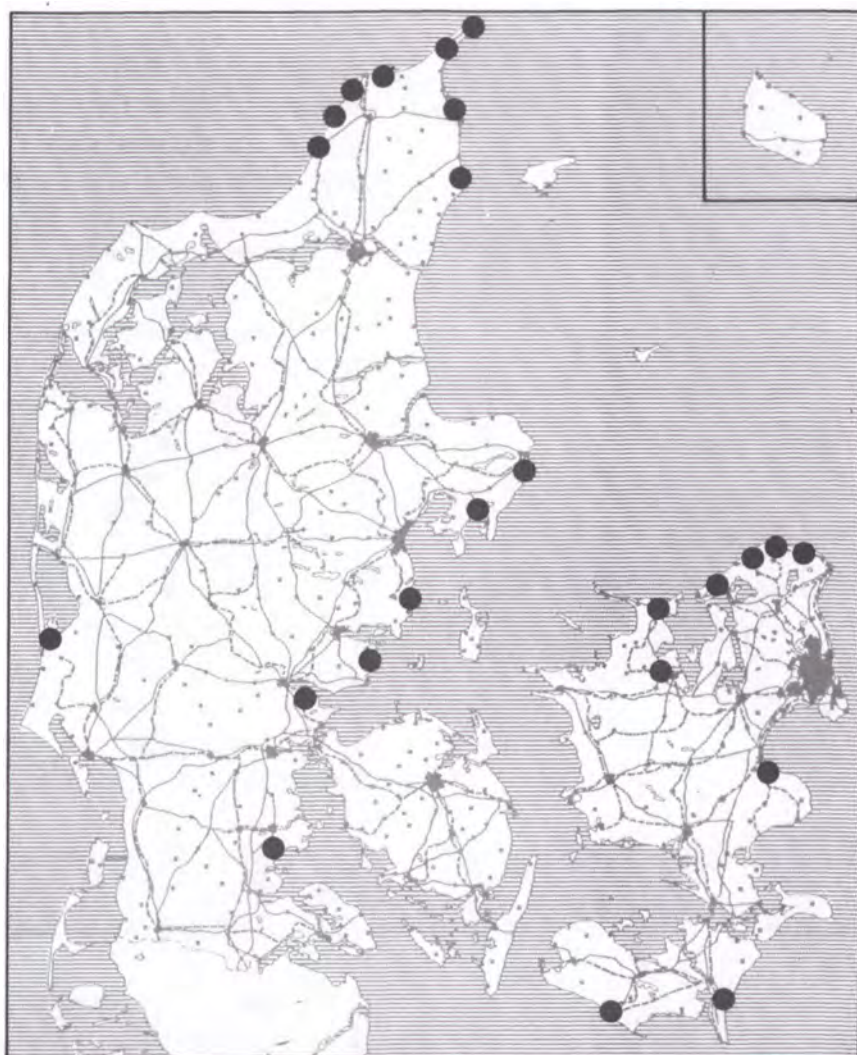
Typologiseringen og den konkrete beliggenhed af de enkelte områdetyper er "afprøvet" på møder i Planstyrelsen med teknikere fra amterne.

Cirkulæret er udsendt i december 1991

Sommerhusområder uden ønske om forandringer

De fleste sommerhuse er stadig "familiens feriebolig" og bruges alene som sådan. Der er ikke interesse for at ændre denne situation. Disse områder kan opdeles i to grove kategorier:

"Hold fingrene væk"-områderne er de bynære sommerhusområder, hvor sommerhuset stadig bruges som bolig nr. 2, som har en attraktiv beliggenhed i forhold til strand, natur og bysamfund, og som har gode kollektive trafikforbindelser. Til huset og området er der knyttet traditioner, ejerne er stadig de samme, som byggede huset, der er hverken økonomisk incitament eller lyst til at leje huset ud. Normen er, at naboen heller ikke lejer sit ud. "Hold fingrene væk"-områderne kan være identiske med områder truet af helårsbosætning. Eksempler er Hvidbjerg ved Vejle, Saksild ved Odde, Vallø, Hasmark og Nordsjælland.

'Helårsbyerne'

Sommerhusområderne i tilknytning til helårsbysamfund er de områder, der vil være mest attraktive for øget udlejning. I disse områder må en indsats for at øge områdernes attraktion for udlejning fremmes.

Kortet er gengivet efter "De danske kyster 1991 - status og perspektiver. Bilag. Arbejdsnotat, Sommerhusområdernes fremtid", juni 1991

"Områder til salg" er områder, hvor afstand til bolig er (for) stor, og/eller hvor beliggenhed i forhold til by, strand mv. er dårlig. Husenes og områdernes kvalitet er ringe. Der er ingen attraktioner eller mødesteder i området. Områderne er i forfald og har lav prioritet hos ejere og lejere. Der er stort set ingen udlejning, og husene er svære at sælge. Udviklingen er gået i stå og er tilsyneladende svær at vende. Eksempler er Kaldred og Sejerøbugten i Vestsjælland, Agger, Vrist og Søndervig på den jyske vestkyst.

Sommerhusområder med ønske om udlejning

Men der er også et stigende antal sommerhuse, der lejes ud. Traditionerne herfor er forskellige. På den jyske vestkyst har sommerhuset "altid" været genstand for udlejning, mens det i Nordsjælland indtil for få år siden var utænkeligt, at sommerhuset blev lejet ud.

I nogle sommerhusområder er der en meget stor del sommerhuse, der lejes ud. Det er især i disse områder, at der er et potentiale for at øge turismen/udnyttelsen ved at øge udlejningen, indpasse andre typer af ferieboliger mv. Disse områder kan groft karakteriseres som:

"Helårsområder", dvs. områder beliggende i eller nær helårssamfund, hvor huse, servicefaciliteter, kollektiv trafik mv. er indrettet på helårsbrug. Der er let adgang til butikker, restauranter, fællesfaciliteter som fx svømmehal, idrætshal, bibliotek mv. Det er områder, der lever op til turisternes ønske om aktivitets- og oplevelsesmuligheder i/nær ved sommerhuset. Sæsonforlængelse er mulig. Eksempler er Løkken, Skagen, Grenaa, Rødby, Gedser, Rønne.

"Sommerbyområder", dvs. områder beliggende i tilknytning til små bysamfund, hvor butikker mv. kun er åbne i sæsonen. Servicefaciliteterne er overvejende orienteret mod turister. Det er områder lokaliseret ved strand og attraktive naturområder. Der kan ske en vis sæsonforlængelse, men helårsturisme kan kun finde sted i begrænset omfang. Eksempler er Henne Strand, Blokhus, Blåvands Huk, Fjellerup Strand, Due Odde, Allinge.

Sommerhuse er truet af helårsbosætning

Sommerhuset er ikke bare en feriebolig. Sommerhuset bruges i stigende omfang til helårsformål, især nær de store byer. Køge Bugt er et eksempel på, at store samlede sommerhusområder er konverteret til helårsformål. Andre steder i hovedstadsregionen og nær de øvrige større byer gør samme forhold sig gældende. Sommerhusene overgår fra at være bolig nr. 2 til nr. 1, og hele områder udgår som ressource for ferie og fritid.

Karakteristisk for disse områder er, at de ligger i kort afstand af en større by med arbejdspladser, servicetilbud mv. og ofte med en god kollektiv trafikforsyning. Sommerhusområdet ligger tæt på et mindre bysamfund eller er selv forsynet med butikker mv., der har åbent hele året. Husene er istandsat til helårsbrug, og der er kun få huse, der lejes ud. Eksempler på områder med pres for helårsbo-

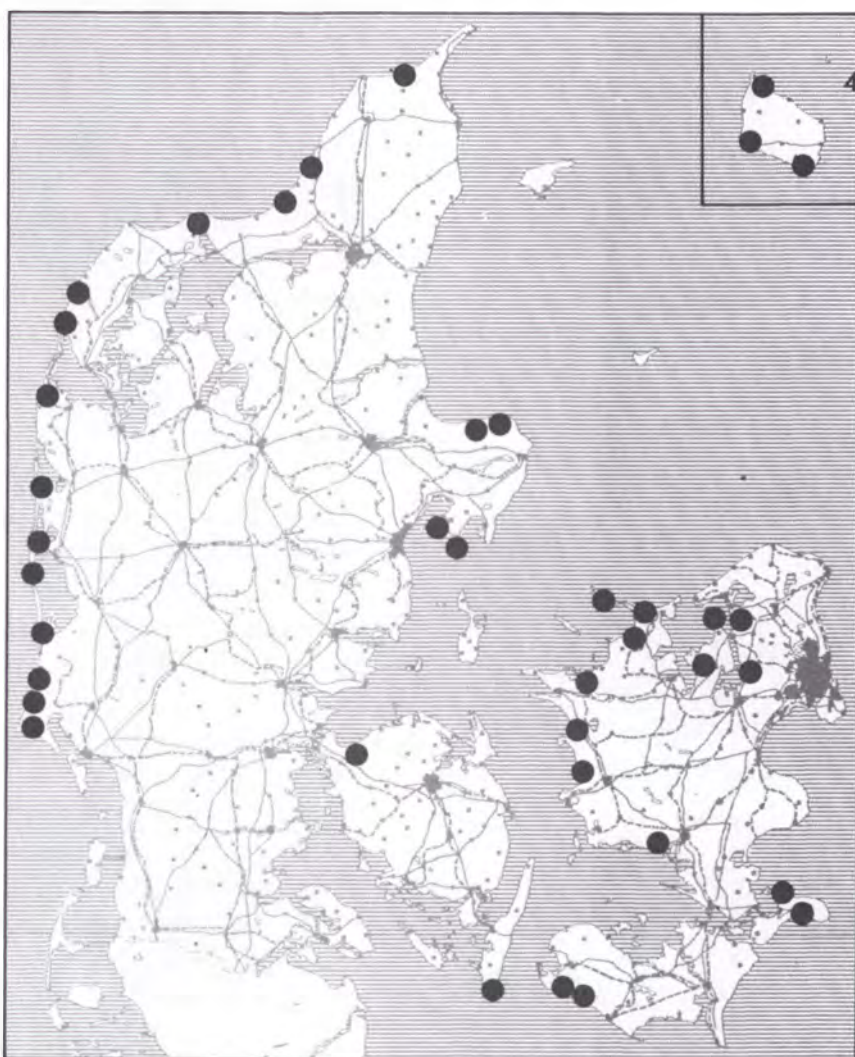
sætning - dvs. fremtidens byudviklingsområder? - er: Nordsjælland, især mellem Gilleleje og Helsingør, Nykøbing Sjælland, Frederiksværk, Vallø ved Køge, Hvidbjerg ved Vejle og Femmøller ved Ebeltøft.

Den omvendte problematik - at helårsboliger overgår til sommerhuse, har været kendt i Skagen i mange år. Det berører dog også andre dele af landet - ikke mindst øsamfundene, fx Fanø, Samsø og Bornholm.

Sommerhuset i fremtidens turisme

Som det fremgår, er udviklingsmulighederne forskellige for de enkelte typer af sommerhusområder.

Grundlæggende må sommerhuset opfattes som en ressource i turis-

Kortet er gengivet efter "De danske kyster 1991 - status og perspektiver. Bilag. Arbejdsnotat, Sommerhusområdernes fremtid", juni 1991.

Med ordet "skuldersæsonen" (teksten under kortet) menes for- og eftersæsonen, dvs. i princippet ugerne før og efter skoleferien

'Sommerhusbyerne'

Sommerhusområderne, der ligger i tilknytning til bysamfund, overvejende orienteret omkring sommeturisme, vil næppe kunne udvikles med turisme hele året. I disse områder kan en

øget indsats for at fremme udlejningen derimod medvirke til at forlænge sæsonen og forbedre udlejningen i skuldersæsonen.

men både for ejere og lejere. Det betyder samtidig, at sommerhusområderne skal fastholdes som ferie- og fritidsbolig og ikke overgå til helårsboliger. Sommerhusområderne med attraktiv beliggenhed kan ikke erstattes.

Sommerhuset er noget særegent dansk. Det betyder, at vi i international sammenhæng har et produkt, der i højere grad kan udnyttes i turismen (hvis det bliver tilgængeligt for udlejning).

Sommerhuset har altså en rolle i fremtidens turisme, hvis vi vil. Derfor må vi tage stilling til spørgsmålet: Vil vi have sommerhuset for os selv, eller vil vi leje det ud til "turister" og få del i turistindtægterne? Men hvem er fremtidens turister, og hvad ønsker de? Fremtidens turister er dig og mig. Vi ønsker kvalitet, aktivitet og oplevelsesmuligheder og fleksibilitet. Det stiller krav til ferielandet - også til sommerhusområderne. Sommerhuset og områdets standard skal forbedres, karakteren og de individuelle særpræg skal styrkes, der skal indrettes aktivitetsmuligheder i områderne og/eller i de nærliggende bysamfund, og endelig skal udlejningsbranchen indrette sig på kortere og mere fleksible ferieperioder.

Der er sommerhusområder, som hverken er interessante for ejere eller lejere. Hvad skal der ske med dem? Kan de lejes ud, hvis markedsføringen forbedres? Kan de gøres attraktive ved en forøget fornyelsesindsats? Skal vi sælge dem til tyskerne, eller skal de rives ned og retableres til naturområder?

AFSLUTTENDE DEBAT

Kirsten Andersen: Foreløbig tak for de mange gode og indholdsrige foredrag, vi har hørt i løbet af dagen. Nu har vi så lejlighed til en halv times spørgsmål og debat.

Tim Knudsen (lektor, Københavns Universitet): Er der overvejelser i gang om mulighederne for at forbedre sommerhusområderne, fx. i form af ændret vejstruktur osv.? Kunne der ligefrem tænkes en byfornyelseslov for sommerhusområderne?

Berith Mavromatis: En egentlig lov, som kan bruges i denne sammenhæng, findes ikke, men der er allerede initiativer mht. forbedring af selve husene, fx i Ulfborg-Vemb kommune. Her står turistchefen parat med tilbud om billige håndværkere og kreditforeningslån som en nødvendig forudsætning, før han vil udleje huse, der i dag er for dårlige. Det samme kendes vist i Hundested.

Bjørn Borgen Hasløv: Vi har kendskab til flere trusler mod sommerhusområderne, eksempelvis udlejning af sommerhuse til arbejderne ved Storebæltsforbindelsen og udvikling af nye erhvervsområder ved Korsør. Hermed får man en glidende byudvikling til helårsbrug, hvilket kommunen frit kan gøre gennem sin planlægning. I Ebeltoft er hele de sidste 15 års byvækst sket i sommerhusområderne. Noget karakteristisk for sommerhusområder er den lave bebyggelsesprocent, den ligger normalt under 10, hvilket fremmer områdernes "landskabelige" karakter. Vi har behov for en regel, der kan fastholde den lave udnyttelse. Vi har set eksempler på ønsker om fornyelse = fortætning fremme i 1. række, medens friarealerne skulle placeres inde i baglandet. Sådanne planer er dog foreløbig blevet afvist.

Kirsten Andersen: Græsted-Gilleleje kommune har arbejdet med at fastholde den lave udnyttelse i sine sommerhusområder.

Ib Ferdinandsen (regionplanchef, Københavns amtskommune): Der er brug for en offentlig indsats til sikring af friarealer i områderne, men det viser sig yderst kompliceret at gennemføre i praksis.

Et andet emne: Man bør også overveje andre former for sommerhustilbud i form af hytter til udlejning, placeret passende steder i området. Det må fx være en oplagt mulighed i Hovedstadsområdet. I fremtiden vil vi se et stort behov for billige overnatningsmuligheder i retning af Dansk folkeferies tidlige feriebyer.

Annelise Bramsnæs (landskabsarkitekt): Mange turister kommer for at opleve naturen. Landbruget er i knibe og kunne have glæde af øget vægt på bondegårdsferie. Gîtes de France er et fint forbillede, der burde kopieres i Danmark. Desuden har det pædagogisk værdi at vise landmændene, at landskabet i sig selv er en kvalitet!

Jesper Termansen: Der findes allerede i dag i Vestjylland eksempler på flere slags hytter: 1) Hytteområder på campingpladser, 2) kunstige fiskesøer (put and take-fænomenet) med tilknyttede hytter og 3) fiskehytter ved åudløbene.

Edmund Hansen: Arbejdsmarkedets Feriefond har placeret mange hundrede millioner i feriebyer. Fondens konkurrence for et halvt år siden gav mange spændende forslag, fx at benytte boligområder i Københavns brokvarterer som ferieområder. Der er udgivet en publikation om konkurrencens resultater, og den kan anbefales. Et andet godt initiativ er Dansk folke-feries brochurer, der udleveres i feriebyerne, og som fortæller om oplevelser i omegnen, kirker, gravhøje osv.

Jesper Harvest: Det har været en spændende dag, men det er vanskeligt at se, hvorhen udviklingen bevæger sig.

En række udspil om forskellige emner:

Vi skal nok prøve at adskille de fysiske forhold fra andre hensyn. Tror personlig ikke, at egentlig byfornyelse er realistisk i sommerhusområder. Men kan vi finde andre reguleringsmetoder, gerne restriktive?

Man skal være varsom med at opfinde særbestemmelser som fx tiladelser til pensionister, ægtefæller osv. - dermed ender vi hurtigt med en voldsom administration.

Tror ikke, at vi i længden kan hindre andre nationaliteter i at købe sommerhus i Danmark.

Der er behov for i højere grad at dyrke den fysiske side af sagen, bl.a. i Planstyrelsen.

Ole Winding (Arkitektskolen i Århus): Ganske vist tager grønbogen om bymiljø ikke direkte sigte på dagens emne, men bogens krav om, at det enkelte områdes identitet skal rendyrkes, har også gyldighed her. Vi skal ikke have vandlande osv. overalt! Områderne må gerne være forskellige.

Charlotte Bøgh: Mange byområder på Sjælland begyndte deres tilværelse som sommerboligområder. Hvert område gennemløber en proces og skifter med tiden karakter.

Knud Erik Solvad (udviklingschef, Dansk folke-ferie): Dansk folke-ferie arbejder i grænseområdet mellem den almennyttige sektor og feriehussektoren. Dff har i de ca. 1.300 huse 160.000 danskere som kunder pr. år og har mange faciliteter og initiativer, bl.a. 2 badelande, der er ansat aktivitetsledere i feriecentre, der udarbejdes turhæfter osv. - men trods den omfattende virksomhed er det største problem at få det hele til økonomisk at løbe rundt. En vanskelighed er den korte sæson, som ikke bare skyldes vejret, men bl.a. også at folk bruger ferien til at reparere boligen derhjemme, fordi der ikke er råd til håndværkere.

Dff er fleksibel, man kan leje lige fra timebasis til månedsbasis. Berith Mavromatis talte om oplevelser og aktivitet, men ikke engang

det nuværende aktivitetsniveau er nok til at trække folk til, og en forøgelse kræver store ressourcer, som vi i Dff ikke har. KES udleverede publikationen "Fra feriehem til tropecenter" til deltagerne.

Hans Genefke (Frederiksborg amtskommune): Børnenes trivsel har typisk været den største drivkraft ved valg af ferieform. De aktuelle vanskeligheder for sommerhusene skyldes måske, at børnetallet i en periode har været lavere. Børn trives i tætte områder.

Tim Knudsen: Har været med til alle de foreløbig seks byplanhistoriske seminarer. Det har været spændende møder mellem fortid og nutid og mellem praktikere og forskere. Vil pege på faren for at miste balancen, så nutiden fylder for meget i forhold til fortiden. Man bør søge at give seminarerne mere forskningspræg.

Kirsten Andersen: Efter dette sidste indlæg kan vi vist fastslå, at vi har haft en god dag. Vi har behandlet et højaktuelt tema, og vi har fået mange gode og tankevækkende bidrag, både gennem foredragene og under den afsluttende debat.

Ved begyndelsen af sommerhus-boomet i 1960'erne var vi videnskabsbaseret bagefter, og det havde mange uheldige virkninger. Det siger os, at vi skal lære af fortiden i den fremtid, vi som planlæggere og i anden sammenhæng skal beskæftige os med.

Tak til alle deltagerne for et godt seminar. Tak for i dag!

DELTAGERLISTE

TIL BYPLANHISTORISK UDVALGS 6. SEMINAR:
SOMMERHUSET - FØDSEL OG OPVÆKST
FREDAG DEN 7. JUNI 1991 I GAMMEL DOK

Annelise Bramsnæs, landskabsarkitekt
Ole Damsgård, regionplanchef, Roskilde Amtskommune
Preben Dissing, planchef, Græsted-Gilleleje Kommune
Ib Ferdinandsen, regionplanchef, Københavns Amtskommune
Thomas Finke, sektionsleder, Vestsjællands Amtskommune

Hans Genefke, regionplanchef, Frederiksborg Amt
Jens Schjerup Hansen, mag.scient.soc., SBI
Henrik Hvidtfeldt, kontorchef, Planstyrelsen
Erik Jørgensen, arkitekt, Arbejdsmarkedets Feriefond
Lisbet Balslev Jørgensen, Kunstakademiets Arkitektskole

Tim Knudsen, lektor, Københavns Universitet
Susanne Koch, arkitekt, Frederiksborg Amtskommune
Ole Lundsteen, arkitekt, Planstyrelsen
Ragnhild Madsen, viceborgmester, Hundested
Erik Munk, landinspektør, Skov- og Naturstyrelsen

Ole Nørgaard, landinspektør, Københavns Amtskommune
Gunnar Rasmussen, sektionschef, Frederiksborg Amtskommune
Peter Sjöström, Lunds Tekniska Högskola
Knud Erik Solvad, udviklingschef, Dansk folke-ferie
Jacob Thomsen, kommuneingeniør, Skibby Kommune

Chr. Tidemand, afdelingschef, Fritidshusejernes Landsforening
Ole Winding, arkitekt, FAB, Arkitektskolen i Aarhus
Vilhelm Wohler, arkitekt, professor

Foredragsholdere

Axel Wisbom
Eigil Thrane
Charlotte Bøgh
Jesper Termansen
Bjørn Borgen Hasløv
Hans-Jørgen Olsen
Eigil Frost
Nan Dahlkild
Berith Mavromatis

Byplanhistorisk udvalg

Kirsten Andersen

Lisa la Cour

Edmund Hansen

Jesper Harvest

Hugo Marcussen

Sven Allan Jensen

Elith Juul Møller

Stefan Ott

Poul Strømstad

(Der tages forbehold for eventuelle fejl, idet enkelte deltagere ikke fik sig skrevet på den rundsendte liste)

Byplanhistoriske Noter

1. **Udokumenterede optegnelser om et halvt århundredes løvnedsleb.**
Af Flemming Tølsen. 1985. - 89 s. (genoptryk)
Pris: 40 kr.
2. **Havneby på Rømø.**
Af Jesper Termansen. 1985. - 37 s.
Pris: 30 kr.
3. **Athen-erklæringen.**
Oversat og kommenteret af Ernst Kristoffersen. 1985. - 20 s.
Pris: 20 kr.
4. **Bidrag til naturfredningens historie.**
Af C. Blixenchrone-Møller. 1985. - 74 s.
Pris: 35 kr.
5. **Tilbageblik.**
Af Edmund Hansen. 1985. - 43 s.
Pris: 25 kr.
6. **Byplanhistoriske erindringer fra midten af 40'erne til begyndelsen af 50'erne.**
Af Jesper Termansen. 1986. - 47 s.
Pris: 40 kr.
7. **Planlægningens græsrodde.**
Af Carl Evald Hansen. 1986. - 20 s.
Pris: 20 kr.
8. **Bag kulisserne - Køge Bugt lovens politiske og administrative forspil.**
Af Frank Bundgaard. 1986. - 55 s.
Pris: 45 kr.
9. **Lærestallernes Fælles Byplankursus 1955-69.**
Af Kirsten Andersen. 1986. - 45 s.
Pris: 40 kr.
10. **20'ernes og 30'ernes byplanhistorie - indlæg fra seminar, juni 1986.**
Af Edmund Hansen, Lisbeth Balslev og Ole Thomassen. 1987. - 41 s.
Pris: 35 kr.
11. **Værløse - en kommunes byplanhistorie 1944-74.**
Af Max Slegumfeldt. 1987. - 69 s.
Pris: 50 kr.
12. **40'ernes og 50'ernes byplanhistorie - indlæg fra seminar, juni 1987.**
Af Edmund Hansen m.fl. 1987. - 77 s.
Pris: 50 kr.
13. **Med de venligste hilsener fra Steen Eller Rasmussen.**
Red. af Vibeke Dalgas. 1988. - 28 s.
Pris: 40 kr.
14. **Notat om Storkøbenhavns planlægning, 30. maj 1960.**
1988. - 38 s.
Pris: 50 kr.
15. **Industri kvarteret i Gladsaxe.**
Af Vagn Isaksen, Edmund Hansen og Ella Brødsdorf. 1988. - 114 s.
Pris: 60 kr.
16. **De store vækstår - fra ca. 1960 og videre frem. Seminar, juni 1988.**
Af Sven Allan Jensen m.fl. 1989. - 62 s.
Pris: 50 kr.
17. **De første landsplaner 1959-64.**
Af Kirsten Andersen og Erik Kaufmann. 1988. - 25 s.
Pris: 40 kr.
18. **Rødovre - træk af kommunens byplanhistorie.**
Af Niels Fosdal. 1989. - 23 s.
Pris: 40 kr.
19. **Boligbyggeriet og boligområderne i by- og regionplanlægningen i vort århundrede. 4. seminar, juni 1989.**
Af Tim Knudsen m.fl. 1990. - 86 s.
Pris: 70 kr.
20. **Københavns Kommune - humanitær byplanlægning 1940-70.**
Af Max Slegumfeldt. 1990. - 57 s.
Pris: 60 kr.
21. **Fingerplanen - tilblivelsen, oplevet fra gulvet 1945-50.**
Af Sven Allan Jensen. 1990. - 38 s.
Pris: 50 kr.
22. **Trafikken og byerne - udvikling og planlægning. 5. seminar, juni 1990.**
Af Edmund Hansen m.fl. 1991. - 103 s.
Pris: 70 kr.
23. **Fra sommervilla til feriehytte - om århundredets og mellemkrigstidens fritidsbebyggelser.**
Af Nan Dahlkild. 1991. - 62 s.
Pris: 60 kr.
24. **Da miljøet kom til byen**
Af Bent Fryvbjerg. 1991. - 63 s.
Pris: 90 kr.

